

חוות דעת ורעיונות לגבי ספרי מצעד הספרים תשע"ד בהקשר לנושא **האחר הוא אני**
מאת: ד"ר חנה לבנת וצוות מרכז ימימה

האחר הוא אני

לפעמים אני דומה. לפעמים אני שונה. תמיד אני שווה

הספרים מסודרים לפי גילים במצעד, מהצעירים לבוגרים וניתן לקרוא ולדון בהם במערכת החינוך בהקשר לנושא זה וכמובן שבהקשרים נוספים

חוות הדעת מבוססות על מומחיות רבת שנים בתחום ספרות הילדים. עם זאת, חוות הדעת כמו גם כיווני הפעילות והדיונים הינם אישיים ואינם מחייבים כמובן

תוכן עניינים

ספרים לגיל הרך 2-3

ספרים לכתות א-ג 4-13

ספרים לכתות ד-ו 13-21

ספרים לכתות ז-ט 21-33

ספרים לכתות י-יב 33-40

ספרים לגיל הרך

1. כן-גורו ולא-גורו – אברהם שלונסקי (פועלים 2012)

ספר ילדים. איור: אביאל בסיל.

תקציר וסיכום:

כן-גורו עושה כל מה שההורים אומרים לו לעשות, לא-גורו בדיוק ההיפך (במלל לא מזכירים כמעט מה הם מוכנים ולא מוכנים לעשות. באיורים מדובר במקלחת, אוכל בריא וטלוויזיה). ההורים מחליטים שאי אפשר להמשיך ככה, " מרוב הלא-ולא אי-אפשר עוד לסבלו", מכנסים את סבא וסבתא ואומרים:

"מן השניים,
הגוריים
גורו-כן וגורו-לא,
מחבב עולם כולו
את הכן
ולא הלא!"

לא-גורו שומע ומתחיל להפנים. כאשר כל המשפחה מקיפה אותו ושואלת: "התוסיף לומר עוד לא?" הוא מבטיח: "לא, לא ולא! כי מכאן ועד עולם, כן אגידה ככולם."

2

"ותשמח אז כל משפחת
כנגורו מגודל נחת,
ומאז גם לו קראו
כלאחיהו:
כן-גורו!"

הטקסט מציג עמדה קונפורמית מובהקת. מי שמסכים לעשות כל מה שאומרים לו הוא ילד טוב שכולם מחבבים אותו, ומי שלא מסכים הוא ילד רע שאף אחד לא מחבב אותו. הפתרון הוא אמירה מובהקת לילד הלא קונפורמי, שאם לא ייכנע לקונפורמיות - אף אחד לא יחבב אותו. הסוף הטוב הוא שהילד ה"רע" מסכים לעשות כל מה שאומרים לו, ואז כולם שמחים ומאושרים.

דיונים אפשריים בספר:

במהלך הספר או לאחר קריאתו, אפשר לתת לילדים להמציא המשך או סוף לסיפור. מומלץ לקבל גם סופים "חתרניים", למשל כאלה שיראו שהאח הרע ממשיך לפעמים לא לעשות מה שאומרים לו. המשך כזה אפילו מתבקש על פי הנושא "האחר הוא אני" ועל סמך התפיסות של ימינו בהבדל מהתפיסה המחנכת שהיתה מרכזית בתקופה שבה נכתבה היצירה.

בסוף הנתון ביצירה אפילו מחליפים לאח ה"רע" את השם ל"כן-גורו", כדי להראות שהוא נעשה בדיוק אותו דבר כמו אחיו הטוב, וכולם שמחים אפילו באיורים, שם הם רוקדים ביחד וישנים ביחד.

אפשר גם לדון בכך שאכן אנחנו כחברה תומכים בילדים טובים, אבל ילד טוב יכול להיות לפעמים גם מי שלא עושה כל מה שאומרים לו ללא סייגים, ומותר לפעמים להגיד "לא". אפשר לדון בהקשרים שבהם אף ראוי לומר "לא".

לחקר ספרות ילדים ונוער ולהוראתה

כך אפשר לדון גם בהבדלים בין תקופות: איך חשבו בזמנו של שלונסקי ואיך חושבים היום על מושגים כמו ילדים טובים ורעים, או על מושגים של חינוך, ובכלל - שלא כולם חושבים אותו דבר, ובוודאי לא בתקופות שונות.

הספר כתוב בסגנון נהדר, שופע חרוזים משעשעים ועם קצב שמהנה לקרוא ולהשמיע. עם זאת, הסמיכויות הרבות, שנועדו להתאים לחרוזים, עלולות להקשות על ההבנה של הקוראים הצעירים וכדאי לתת על כך את הדעת.

2. מבוקשת: חיית המחמד המושלמת – פיונה רוברטון (פועלים תשע"ג)

תקציר וסיכום:

פעם היה ילד ושמו הנרי, והוא רצה כלב יותר מכל דבר אחר. 27 הצפרדעים שלו לא הספיקו לו. הוא פירסם מודעה: "מבוקשת: חיית המחמד המושלמת. ידועה גם ככלב."

פעם היה ברווז. לא היה לו שם. הוא גר לבד. הוא הלך לסרטים, שיחק פינג-פונג וראה את השמש זורחת ושוקעת. הוא היה בודד.

הברווז ראה את המודעה, התחפש לכלב והגיע אל הנרי. הנרי היה מאושר. אבל אז התגלה שהברווז לא טוב בלהיות כלב, והתחפוש שלו נחשפה.

להנרי לא היה אכפת. הוא טיפל בברווז, בדק בספר, וגילה שלברווז יש הרבה יתרונות (יכול לצלול, לעוף, טוב בתחפושות ועוד). "אז אולי אתה לא כלב, אמר הנרי בשמחה, אבל אתה בהחלט לא סתם ברווז. בעצם, אתה יכול להיות חיית המחמד המושלמת בשבילי."

ספר מצוין, עם איורים נהדרים, הומור משעשע ומתוחכם וסגנון כתיבה שמשולבים בו רעיונות מבריקים. הספר גם מצליח לרגש בחלק מהקטעים, בעיקר בזמן האכזבה של הברווז שנחשף כברווז, והטיפול של הנרי בו. בספר מושגים ומילים שאולי פחות מוכרים לילדים (למשל: "אוהל מחאה", "עידן הברזל"). אפשר להסביר לילדים את המושגים השונים או להתעלם במידה ונראה שהמושג אינו מעניין ו/או אינו מפריע להבנת הסיפור.

דיונים אפשריים בספר:

בעמוד 10 מתפרסמות מודעות שונות בעיתון לצד המודעה של הנרי שמחפש כלב. למודעות הללו יש פוטנציאל הומוריסטי שאפשר לפתח יחד עם הילדים. למשל, להכין מודעות הומוריסטיות משלהם או מכתבי תשובה למודעות שבספר.

בעמוד 30 מופיע תיאור בנקודות של יתרונות הברווז, שהנרי הכין לברווז. אפשר לדון עם הילדים בשאלה האם הנרי הכין את הרשימה הזאת כדי להעלות את ביטחונו העצמי של הברווז, או כדי לוודא שהברווז באמת מתאים להיות חיית המחמד המושלמת בשבילו.

אמנם הנרי טיפל יפה בברווז עוד לפני רשימת היתרונות, אבל המסקנה של הנרי בסופה, "אתה יכול להיות חיית המחמד המושלמת בשבילי", נשמעת כאילו להנרי בכל זאת יש רשימת דרישות מחיית המחמד שלו. אפשר לדון בשאלה אם הנרי לא היה יכול פשוט לאהוב את הברווז הנחמד ולהתייחס אליו כמו אל חבר, שהרי מדובר בברווז מדבר שאוהב לשחק ולראות סרטים, ולא דווקא להתייחס אל הברווז בפטרונות, כחיית מחמד.

ספרים לכיתות א-ג

1. נשפיה לילית בפרדס אימתני – דורית אורגד (מחברות לספרות 1998)

תקציר וסיכום:

לרותם בת השמונה יש סבתא-רבא צעירה ברוחה, שבאה לקחת אותה אליה בחופשה. המכונת הישנה של סבתא נתקעת בפרדס באמצע הלילה, רותם קצת פוחדת אבל סבתא-רבא לא נותנת לזה לשבור את רוחה. היא משתמשת בידע שרכשה בשנים שהיתה חלוצה כדי לשרוד את הלילה בפרדס, ואפילו כדי ליהנות ביחד עם רותם.

ספר צנוע ונחמד. דורית אורגד כותבת כאן היטב על סבתות-רבות, ומוסיפה לכך עלילה נחמדה והומור.

כמו שרותם נהנתה לשמוע את סיפוריה של סבתא-רבא על הימים שבהם היתה חלוצה, כך גם הקוראים נהנים לראות את יכולתה של סבתא-רבא להסתדר בכל מצב. היא לא מוצגת בתור קשישה מסכנה שזקוקה לחברה, אלא בתור אישה עצמאית שיש מה ללמוד ממנה.

דיונים אפשריים בספר:

אפשר לקשר את הספר הזה עם הסיפור "הסבא הזקן והנכד" ועם הסיפור "המוזיקאים של תזמורת העיר ברמן" בגרסת האחים גרים מתוך האסופה "זאב, נסיכה ושבעה גמדים". תריסר מעשיות קלסיות" בהוצאת מחברות לספרות 2011, עם איוריה המרהיבים של עפרה עמית - ולקיים דיון עקרוני ביחס מכבד ומוקיר לזקנים בחברה (סיפורים אלה ואחרים מופיעים גם בנספח היצירות הנבחרות לתכנית הלימודים לבית הספר היסודי).

2. והילד הזה הוא אני – יהודה אטלס. מאייר: דני קרמן (כתר 2012)

תקציר וסיכום:

הספר הינו אוסף מתוך ספרי "והילד הזה". האוסף לא מסודר לפי סדר כרונולוגי. השירים-סיפורים נלקחו מתוך הספרים השונים לפי נושאים: הורים, אמא, אבא, אוכל, אורחים, חברים ועוד.

את קטעי "הילד הזה" אין צורך להציג. בשביל ההורים זאת נוסטלגיה. בשביל הילדים זה עדיין גיבור ילד שמדבר בשפתם, לא מתחנף אל המבוגרים, לא מנסה להעביר מסרים, ומדבר בפשטות על חייו, על הטוב והרע שבהם.

דיונים אפשריים בספר:

מאחר שעברה תקופה מסוימת מאז שהספרים ראו אור בפעם הראשונה, התחוללו בינתיים שינויים מסוימים גם בתפיסות העולם. ייתכן שילדים בימינו יתקשו להזדהות עם ילד שאביו מרביץ, אמו עצבנית והוא עצמו לא מוכן לבקש סליחה גם כשברור שהוא אשם. כך גם כשאמא עושה דיאטה, מכינה אוכל ומלבישה, בזמן שאבא לא מסוגל לבשל, ומעדיף לשחק ולצפות בילד עושה ספורט. אפשרי לדון בחלק מהשינויים האלה שהתחוללו בחברה או בעמדות עקרוניות הרווחות בימינו.

אפשר גם לבחור את השירים היותר מוצלחים או היותר אהובים מתוך הספר לקריאה עם התלמידים, או לדון איתם בבחירה מתוך השירים: אילו הם אהובים יותר ומדוע. גם בצורת המלצות אישיות.

בסוף הספר יש אחרית דבר מעניינת של יהודה אטלס עצמו, על תהליך כתיבת הספרים ועל ספרים לילדים בכלל. כדאי לקרוא עם הילדים - יש שם קווים מעניינים לדיון, למחשבה ועוד.

3. מעשה בעכבר שלא רצה להיות עכבר – אהוד מנור (מודן 2012)
 "סיפור בחרוזים מאת אהוד מנור." הוצאה מחודשת של ספר שיצא ב-1976, איור: הילה חבקין.

תקציר וסיכום:

"עכבר קטן, עכבר אפור
 סבל בחורף מן הכפור.
 שיניו נקשו, שפמו רעד,
 זנבו נחרד מצד אל צד.

צייץ בקול מאוד עצוב:
 אויה, כמה אני עלוב.
 לו רק יכולתי להיות
 אריה, כן, מלך החיות.

ואז אביט לי בביטול
 אפילו באדון חתול.
 אלבש פרווה לתפארה
 וכשאשאג – מי לא יירא?

אך אם אחשוב כמה שניות
 גם לאריה יש בעיות.
 האחריות גדולה מדי,
 אולי בעצם לא כדאי.

העכבר ממשיך לחשוב איזו חיה כדאי לו להיות? הוא מציין את היתרונות של כל חיה אבל אז נזכר גם בחסרונותיה ומוותר. למשל, תרנגול לא כדאי להיות כי הוא תמיד נושא בעול, ולפעמים יש שועלים וקרבות תרנגולים. להיות חמור זה מעייף, להיות צב זה איטי מדי, להיות ציפור זה משעמם כי הן משמיעות תמיד את אותה מנגינה, וכך הלאה עד שהעכבר מבין בסוף:

"נדמה לי שבסך הכול
 אני טיפש – קטן גדול.
 לכל אחד יש חסרונות,
 לכל אחד יש יתרונות.
 וכל אחד מעט כואב,
 מעט רעב, מעט אוהב.

הרי אני עודני חי,
 זורחת שמש מעליי,
 ואם החורף שוב עבר –
 אז מה כבר רע להיות עכבר?"

מסקנתו של העכבר היא שלא קל להיות עכבר, אבל בעצם, לכל החיות יש בעיות...

דיונים אפשריים בספר:

לחקר ספרות ילדים ונוער ולהוראתה

הספר בחלקו הוא ספר נונסנס ובחלקו מנסה להגיע למסקנות רציניות ביחס לשאלה למה לא כדאי להיות כמו חיה כזאת או אחרת או בעצם למה לא כדאי להיות מישוהו אחר, שהוא לא אתה עצמך. ניתן לדון בכך עם הילדים.

בהקשרים אלה אפשר לדבר עם ילדים על יצירות נונסנס = אי-גיון. למשל, לפי הספר הסיבה שלא כדאי להיות פיל היא שהפיל לא יכול להיכנס לחנות חרסינה (וכאן יש "הפניה" לביטוי הלשוני "פיל בחנות חרסינה"); לא כדאי להיות קנגורו כי הוא קופץ מרוב פחד כל הזמן; ולא כדאי להיות קוקיה כי הציפורים האחרות לא מדברות איתה.

לעומת זאת, בחלקו הספר מנסה כאמור להגיע למסקנות רציניות, המתייחסות למחשבה שאנחנו אמורים לקבל את עצמנו כמו שאנחנו. גם בכך אפשר לדון עם הילדים.

אפשר גם לדון עם הילדים בשאלות:
האם נושא הסיפור מוכר לכם מסיפורים אחרים? אילו? (דיון השוואתי-ביקורתי)
האם הסיפור מסקרן?
האם הוא משעשע ו/או מצחיק?
אם לא - מדוע? אם כן - מדוע?
אפשר גם לדון עם הילדים באירוי החיות של הילה חבקין. סגנונה של חבקין מובהק בדרך כלל וניכרת בו לעתים קרובות גם נימה של דמיון.

4. אף על פיל (כתר 2012)

אוצר שירי ילדים מיידיש. 25 שירים של 19 משוררים. תרגום: בני מר. איור: מיכל אריאלי.

תקציר וסיכום:

השירים עוסקים בעולמם של ילדים, בין השאר בהורים, משפחה, בית הספר ו"החדר", ובעלי חיים. מפתיע לגלות כמה שירי היידיש הישנים נשארו אקטואליים גם בימינו (גם בזכות בחירת שירים טובה של המתרגם). הילדים בשירים עוסקים באותן בעיות של ילדים כיום, עם הרצון להיות גדולים, האהבה של ההורים והיחס לבית הספר.

*הצעה: מומלץ לבחור בכל פעם כמה שירים טובים מתוך האוצר ולא לקרוא שירים רבים ברצף. כשלומדים להכיר את השירים ובחרים את הטובים שביניהם, אפשר ליהנות מהם שוב ושוב.

בין השירים הטובים בספר: "להיות ילדה" של מאשה שטוקר פאיוק, על ילדה שמתלוננת שהיא צריכה ללמוד כל יום דבר חדש, בזמן שהוריה כבר יודעים הכל; "הילד והציפור" של ש"י לונדינסקי, על ילד שרוצה ללכוד ציפור ומבין שהיא מעדיפה לחיות בטבע; "לייזר המפוזר" של זישה ויינפר, על ילד חולמני שהמורה מקבל אותו כמו שהוא; "הצייר" של שמואל צסלר, על ילד שאוהב לצייר ולא ממש טוב בזה; "גדולה" של לאה קפלוביץ'-הופמן, על ילדה קטנה שעוד תהיה גדולה; ואחרים.

דיונים אפשריים בספר:

לספר על היידיש כשפה ותרבות, על התקופה, ועל האפשרות שיצירות טובות פורצות גבולות של תקופות ושל מקומות, ואף של תרבויות - ויצרות מפגש משמעותי בין פעם להיום, בין שפה לשפה, בין תרבות לתרבות, בין ילדים מתקופות ומתרבויות שונות. איך הילד של פעם לא שונה בהכרח מהילדים של היום.

אפשר גם להמליץ על הספר לקריאה עם ההורים בבית: זהו ספר מצוין בשביל ילדים והורים חובבי שירה. אפשר לדון גם בתפקדם של המתרגמים ושל העורכים (או הבוחרים).

5. צפוף בבית – אפרים סידון, איור: דני קרמן. (עם עובד 2013)

תקציר וסיכום:

עיבוד למעשייה ידועה. משפחה של יהודים עניים מרגישה צפיפות גדולה בבית, עם שני ההורים והמוני הילדים. האב הולך להתייעץ עם רב מה לעשות נגד הצפיפות. הרב אומר לו להכניס את התרנגולות שלו לתוך הבית.

לחקר ספרות ילדים ונוער ולהוראתה

התרנגולות כמובן גורמות לצפיפות עוד יותר גדולה. האב חוזר אל הרב, שאומר לו להכניס גם את העז שלו הביתה. עכשיו הצפיפות, הבלגאן והריח עוד יותר גדולים. עכשיו הרב אומר לו להכניס הביתה גם את הפרה שלו. המצב נעשה בלתי נסבל.

בסוף הרב אומר לאב להוציא בחזרה את החיות לחצר. פתאום הבית נראה נוח, גדול ומרווח.

הסגנון של אפרים סידון מוכר, ונחמד לקריאה כרגיל, לרבות החרוזים. האיורים של דני קרמן ידועים בנחמדותם וממחישים בצבעים עזים את הבלגאן והצפיפות בבית. וגם הסיפור ידוע, על היהודי שהכניס עז לביתו כדי להעריך את המצב בלעדיה. במקרה הזה היהודי מכניס בנוסף לעז גם תרנגולות ופרה.

דיונים אפשריים בספר:

אפשר להפגיש את הילדים עם גרסאות שונות של המעשייה ולדון איתם בהבדלים ובדמיון בין הגרסאות. אפשר גם לדון איתם במשמעות ובהשלכות של ההבדלים: סיפור ארוך מול קצר, ריבוי דמויות מול התמקדות בדמויות מעטות, הומור מול רצינות, חריזה מול פרוזה, איורים שונים וסיפור בלי איורים - וכן הלאה.

6. האסטרואיד האדום – ינאי פרי (כתר 2010)

תקציר וסיכום:

"אי שם במרחק מרחף אסטרואיד,
מין סלע כזה די גדול ומפחיד,
כדור של ברזל ששוקל אלף טון
והולף לאטו בחלל החיצון."

מפלצת נחמדה שנראית מפחידה, חיה על האסטרואיד יחד עם פיל וקקטוס חלל. יום אחד המפלצת מגלה שהאסטרואיד שלה עומד להתנגש בכדור הארץ, וכל מה שנשאר לה לעשות זה לצעוק "הצילו! הצילו! הצילו!" זה בדיוק מה שעושים גם בכדור הארץ, אבל לתושבי כדור הארץ גם יש רעיון אחר: לשלוח חללית לאסטרואיד כדי לפוצץ אותו ולמנוע את ההתנגשות.

האסטרונאוטים מגיעים לאסטרואיד, רואים את המפלצת ומנסים להרוג אותה. המפלצת הנעלבת מצליחה להתחמק מהם ומרובוט המלחמה שלהם, ונועלת את עצמה בחללית. עכשיו הם מבינים את טעותם, "היה זה נורא להגיע ולא להציע עזרה." הם מתנצלים, המפלצת סולחת להם, וכולם ביחד עם הקקטוס והפיל חוזרים לכדור הארץ. בכדור הארץ כולם מפחדים מהמפלצת, ואז היא והאסטרונאוטים צוחקים ביחד.

יצירה נהדרת של ינאי פרי, שמתגלה ככותב מוכשר ומאייר מוכשר. לא כל יום פוגשים ספר שכתוב בצורה זורמת כל כך, עם חרוזים מושלמים, מקצב מלהיב ומילים שמתגבשות בצורה נהדרת לקריאה.

העלילה חכמה, מציגה בעיות אמיתיות ומציעה להן פתרונות חכמים וגם משלבת מתח עם הומור. האיורים מלווים את העלילה ומוסיפים לה עניין, הומור וגם רגישות, כשהמפלצת נראית מפחידה ונחמדה בו זמנית. העלילה מקורית ומפתיעה ביחס לספר ילדים, היצירה כתובה ברמה גבוהה עם רעיונות יצירתיים לכל אורכה, ויוצרת ספר ייחודי לילדים.

דיונים אפשריים בספר:

הספר מציע כיוונים לדיונים ולפעילות יצירתית ביחס לנושא "האחר הוא אני". למשל, דיון בשאלה האם מי שנראה מפחיד הוא בהכרח גם מסוכן.

7. עפה מבית הספר לפיות – מרדית באדג'ר (טל-מאי / ידיעות ספרים 2012)

תקציר וסיכום:

אלי היא פיה ששונאת להיות פיה. היא שונאת את הבגדים המקושטים המעצבנים, היא שונאת את לימודי הכספים המשעממים, והיא שונאת לעוף. היא מעדיפה ללבוש ג'ינס ולגלוש על סקייטבורד.

אלי כבר עפה משני בתי ספר לפיות, וגם בבית הספר הנוכחי שלה היא לא ממש מצליחה. היא חולמת לעבור לבית ספר של בני אדם רגילים, משהו שרק מעט פיות עושות, אף על פי שהפיות חיות בין בני אדם ויכולות להיראות כמוהם. הרי ידוע שפיות לא יכולות להרשות לעצמן שבני אדם יידעו עליהן, אחרת הם לא מפסיקים לבקש משאלות.

להוריה של אלי אין הרבה זמן בשבילה, הם עסוקים עם אחותה התינוקת. אלי מתוסכלת מהמצב בבית ומהמצב בבית הספר, שבו יש לה חברה טובה ואויבת גדולה. למרבה המזל, אלי פוגשת ילדה רגילה, שלגמרי לא מתעניינת בפיות ומעדיפה לתקן מכשירים להנאתה, אפילו מכשירים כמו השרביט של אלי. מכאן המצב יכול רק להשתפר.

ספר נהדר. באדג'ר לוקחת את ספרי הפיות המלוקקים ומראה שאפשר גם אחרת. היא צוחקת על התיאורים הרגילים של פיות מתוקות ויפהפיות, ויוצרת גיבורה פייה "רגילה" שאפשר להזדהות איתה. היא אולי לא מושלמת, אבל היא הרבה יותר מעניינת. באדג'ר צוחקת גם על אלה שמעריצים פיות, ומספרת על הקשיים של הפיות בהתמודדות עם בני אדם – המוני ילדות קטנות עלולות לדרוס אותן מרוב הערצה, ושאר בני האדם סתם לא מפסיקים לבקש משאלות. לעומת כל אלה, באדג'ר מביאה את חברתה החדשה של אלי, נערה רגילה שאין לה כוח לסיפורי פיות ולמשאלות, ומעדיפה לעסוק בעיסוק "גברי" כמו תיקון מכשירים.

באדג'ר רוקחת את המרכיבים האלה לעלילה מעניינת, עם הרבה קריצות לקוראים והומור משעשע ("יש גם פיות בנים. הם לא יכולים לעוף או לעשות קסמים, אבל חלק מהם מבשלים מצוין"). הדמויות נחמדות ומקוריות, וכך הקוראים מקבלים את אחד הספרים המשמחים של השנים האחרונות.

דיונים אפשריים בספר:

ניתן לקיים דיון בנושא תפקידים מגדריים ובהיבטים אחרים של "האחר הוא אני" מתוך שבירת הסטריאוטיפים והתבניות הרווחים ובהשוואה לעיבודים רווחים של מעשיות עם פיות ובכלל.

8. אייבי + בין, רוח הרפאים - אנני ברוז. אזור: סופי בלקוול (כתר 2013)

הספר השני בסדרת אייבי+בין

תקציר וסיכום:

אייבי ובין חברות טובות עוד מהספר הראשון, שהתרחש ברובו בקרבת ביתן. הספר הזה מתרחש ברובו בבית הספר, לאחר שאייבי משוכנעת שראתה רוח רפאים בשירותים. השמועה על רוח הרפאים מופצת ברחבי בית הספר, והילדים פוזזים ללכת לשירותים. אך אין צורך לדאוג: אייבי ובין יעשו טקס גירוש ויפטררו מרוח הרפאים, בעזרת ילד מעצבן שמתגלה דווקא כילד נחמד, ובעזרת כמה שערות שייגזרו מראשה של ננסי, אחותה הגדולה והמעצבנת של בין.

הסגנון המשועשע והחביב מהספר הראשון בסדרה ניכר גם בספר הזה, ויעשה מצב רוח טוב למי שיקרא אותו. הפעם הסגנון אפילו מושחז יותר, והאיוורים המלבבים משתלבים מצוין עם המלל. זה פשוט ספר שכיף לקרוא.

יש בספר הומור, התפתחות הדרגתית של קשרי ידידות עם אחד הבנים, וקריצה לקוראים שיודעים שאייבי כנראה המציאה את רוח הרפאים רק כדי לא לעשות גלגלון. כמו בספר הקודם, ההצקות לאחותה הגדולה של בין עלולות להיראות קצת מוגזמות, כאשר בין גוזרת לה כמה שערות בשנתה, אבל היא נזהרת לא לגזור יותר מדי, אז אפשר לסלוח לה.

יש בספר גם התייחסות מקבלת ויפה להפרעת הקשב והריכוז של בין. ההפרעה לא מוזכרת בשמה בספר, אבל ברור מההתנהגות שלה שהיא לא מסוגלת לשבת בשקט בכיתה, ובכל זאת כולם אוהבים אותה. בין הפטפטנית ואייבי השקטה מסתדרות מצוין ביניהן, ומראות שאפשר לקבל את כולם.

ההתייחסות הבעייתית היחידה בספר היא למורה הקשוחה והלא נחמדה של בית הספר. "גברת נובל היתה המחנכת של כיתה ה'". הפרצוף שלה היה מלא אלף קמטוטים זעירים, והיא נעלה נעלי עקב וגרבה גרבונים כל יום. אמא של בין אמרה שגברת נובל היא 'מורה מהסוג הישן'. "נראה מיותר לציין את הקמטוטים של המורה כאילו הם קשורים לשמרנות המבוגרת שלה.

דיונים אפשריים בספר:

בין פרועה ופטפטנית ואילו אייבי שקטה. אפשר לדון בחברויות בין שונים מהיבטים מגוונים, למשל בין שונים מבחינת תכונות האופי.

וכמו כן:

אייבי ממציאה רוח רפאים כדי להימנע מביצוע גלגלון. אפשר לדון בדרכים עתירות דמיון והומור להתמודדות עם מצבים בעייתיים.

9. כוח זפאטו, פרדי גיבור-על – ג'קלין ג'ולס. אזור: מיגל בניטס (טל-מאי / ידיעות ספרים 2012)

תקציר וסיכום:

פרדי חי עם אמו, ומקבל קופסה שבה נעליים סגולות. הוא מגלה שהנעליים הן נעלי פלא, שהוא יכול לרוץ איתן בקצב אדיר. הוא מנסה להבין מי השאיר לו את הנעליים, ובינתיים עוזר לילדים בבית הספר ונהנה מיכולת הריצה של הנעליים.

אף על פי שזה סיפור קצר לילדים, הוא מעורר תחושה של תקציר של סיפור ארוך יותר. הכול קורה בו בקיצור ובתמציתיות, והוא משאיר בסופו את הקורא עם הרגשה שיקרה משהו בספרים הבאים בסדרה (זהו ספר ראשון בסדרה והוא נועד בעיקר להציג את הדמויות).

כאמור, הספר קצר ומהיר. בתור התחלה של סיפור הוא בסדר גמור: הדמויות נחמדות, האיורים טובים, והוא מזכיר כבדרך אגב את אמו היחידנית של פרדי, ואת חשיבות העבודה, הלימודים, הסקרנות והעזרה לזולת. אבל זאת רק ההתחלה, וקשה להתייחס לסיפור בתור סיפור שלם. מצד שני, הוא מיועד לילדים שרק מתחילים לקרוא, ובתור שכזה הוא התחלה טובה. בשביל ההמשך נצטרך לחכות לספרים הבאים.

דיונים אפשריים בספר:

אפשר לשוחח עם התלמידים על סדרות ספרים ומאפייניהן.
אפשר לשוחח איתם על סדרות שבכל אחד מספריהן יש סיפור שלם ועל סדרות שאי אפשר לקרוא ספר יחיד בלי קודמיו ואלה שאחריו.
ואפשר להניח להם להמשיך את הספר הראשון הזה בסדרה באמצעות כתיבה יצירתית: פיתוח הדמויות, המשך אפשרי של העלילה, נקודת המבט, איורים וכן הלאה.

10. פיית הבוץ – איימי יאנג (אריה ניר 2013)

תרגום: רימונה די-נור.

"טוב, אתם בטח חושבים שלהיות פיה זה עניין קל ומשעשע, ושנחננו הפיות פשוט מעופפות לנו מפרח אל פרח ומשחקות בכיף. מה פתאום! קוראים לי אמלינה ואני כאן כדי לספר לכם שחיהן של פיות לא תמיד קלים ולא תמיד משעשעים."

כשפיה מגיעה לגיל מאה, כמו אמלינה, היא אמורה להשיג לעצמה כנפיים באמצעות הצטיינות במשהו חשוב. שאר הפיות זכו לכנפיים בזכות פתיחת עלי כותרת של פרח, פיזור אגלי טל על קורי עכביש ובריאת קשת בענן. אמלינה לא מצליחה לעשות את הדברים האלה. "ומה אם אני לא מצטיינת בכלום?"

כאשר אמלינה הולכת אל חבריה הצפרדעים בביצה, היא מוצאת אותם מודאגים: הילדים שלהם לא יודעים לקפוץ או ללכוד זבובים. אמלינה מסבירה להם שהילדים הם רק ראשנים, ובקרוב יהפכו לצפרדעים שיוצאים לעשות את כל מה שצפרדעים אמורים לעשות. ועד שיהפכו לצפרדעים, אמלינה מציעה לשמור על הראשנים, ואכן כך: היא מגרשת מפלצת רעבה (דג גדול) ויד ענקית (של מישהו שמנסה ללכוד ראשנים בצנצנת).

מלכת הפיות מרוצה מאמלינה וממעשיה, נותנת לה כנפיים ואת הכינוי: "אמלינה פיית הבוץ, מגנת הצפרדעים".

"ברור, יש פיות שעדיין מעופפות להן מפרח לפרח כל היום.
אני, טוב לי להיות פיית הבוץ."

לחקר ספרות ילדים ונוער ולהוראתה

בהחלט מרענן לקרוא על אמלינה, פיית הבוץ ומגנת הצפרדעים. פיה שלא פוחדת להתלכלך ולא להריח טוב, ומעדיפה לשחק עם צפרדעים בבוץ במקום להתעסק עם פרחים? מתברר שיש דבר כזה. יופיו של הספר בכך שהוא מקבל את כולם. אין בו עימות בין אמלינה לבין שאר הפיות: הפיות העדינות מקבלות את אמלינה כמו שהיא, ולא נזופות בה גם כשהיא מלוכלכת ומסריחה. אמלינה אולי שונה משאר הפיות אבל היא לא מקנאה בהן או שונאת אותן, והיא מגלה שאפשר להיות שונה ועדיין להצליח בחיים וליהנות מהם. כלומר, הספר מוצלח גם מבחינה מגדרית, כשהוא מראה דמות נשית שלא מתביישת להתלכלך ולהתאמץ פיסית, וגם מבחינה חברתית, כשהוא מכיל יחדיו את השונה ואת המקובל, בלי להיות אנטי כלפי אחד מהם. לקראת סוף הספר אפילו שאר הפיות נסחפות ורוקדות ביחד עם הצפרדעים.

האיורים המשעשעים מוסיפים לעלילה. המסרים הולמים והאיורים מוצלחים.

דיונים אפשריים בספר:

הספר מזמן דיון בהיבטים של הנושא "האחר הוא אני" הן מבחינה חברתית והן מבחינה מגדרית. למשל, דיון אפשרי על תפקידים המצופים מפיות – מנשים בכלל מול תפקידים המצופים מגברים והאם חלוקה זו חייבת להיות סטריאוטיפית ונוקשה?

המכשפה הכי גרועה – ג'יל מרפי (כנרת 2012)

מאת מחברת הספרים "הצצי האחרון" ו"סיפורי משפחת גדליהו".

תקציר וסיכום:

מילדרד לומדת בבית הספר למכשפות, ושום דבר לא מצליח לה. היא תלמידה גרועה ומכשפה גרועה. יש לה חברה טובה וכמובן גם אויבת מרושעת, שהיא התלמידה הכי טובה בכיתה.

מילדרד נכשלת בהכנת השיקויים ובקסמים השונים, ובאשמת האויבת הגדולה שלה היא נכשלת גם בטקס חשוב, שבעקבותיו היא בורחת מבית הספר. בדרכה היא מגלה מזימה של מכשפות רעות להשתלט על בית הספר, מצילה את המצב כשהיא הופכת אותן לשבוללים, וזוכה לתהילה אצל המורות והתלמידות.

הספר יצא לאור באנגלית ב-1974, ויש לשער שאז הוא נחשב לחידוש מרענן כיוון שהוא עוסק גם במכשפות נחמדות וגם בילדה שובבה שלא מצליחה בלימודיה. אך כיום, הנושא עצמו כבר אינו חדש או מפתיע.

ואולם, לזכותו של הספר ייאמר שהוא לא התיישן כלל, ואפשר להזדהות עם הגיבורה כאילו היא חברתך לספסל הלימודים גם היום (בהנחה שאת לומדת בבית ספר למכשפות). מכשפות נחמדות הן תמיד נושא טוב לקריאה גם אם הוא כבר לא חדש. נוסף לזה, בספר יש הומור והוא לא לוקח את עצמו ברצינות מוגזמת, מה שהופך את הקריאה למהנה.

דיונים אפשריים בספר:

אפשר לשוחח עם הילדים על העובדה שהצלחת גיבורת הספר התרחשה במקרה ובלי שהיא נאלצה להתאמץ או לעשות משהו חכם במיוחד. אפשר לפתח את השיחה לדיון בתהליכים הדורשים מאמץ מחשבתי או התנהגותי או רגשי או גופני וכן הלאה.

מחנה אימונים לנסיכות – תמי סאואר / ג'ו ברגר (מודן 2013)

תקציר וסיכום:

"ויולה לואיז האנספפר לא היתה נסיכה רגילה. היא בילתה את זמנה בהנחתת מכות קראטה מרסקות, בצלילה אל תעלת המים שהקיפה את הארמון ובהחלקה על הסקטבורד שלה הלוך ושוב על הגשר המתרום."

המלך, המלכה ותושבי הממלכה היו מזועזעים! נסיכה לא אמורה להתנהג ככה. ויולה הצטרפה ל"מחנה נסיכה" כדי לצחצה את כישורי הנסיכה שלה ולהיות "המותק של הממלכה". היא למדה שם לנוף נפנוף מלכותי, לרקוד ולס ולצעוד כמו בת מלוכה, אבל לא שכחה להוסיף את כישורי הקראטה, הגלישה והחלקת הסקטבורד שלה, וספגה נזיפות מהמדריכה.

ויולה הרגישה כמו כישלון מלכותי לקראת מסיבת הסיום של המחנה. או אז הגיע דרקון למסיבה וכולן ברחו ממנו. כולם, חוץ מויולה, שניצלה את כישורי הקראטה, הגלישה והסקטבורד שלה כדי להכניע אותו. אחרי זה כולן רצו ללמוד מויולה את הכישרונות שלה.

ספרים על "נסיכות שאינן נסיכותיות מספיק" הפכו זה מכבר לאופנתיים (ובצדק). למרבה השמחה, הנושא אולי נדוש, אבל הביצוע מקורי ומלהיב. הכתיבה והאיורים של סאואר וברגר מפתיעים ומשעשעים, והופכים את

לחקר ספרות ילדים ונוער ולהוראתה

הסיפור ליותר מסתם עוד סיפור פמיניסטי. הם הופכים אותו לסיפור סוחף ומהנה שישמח גם את הילדים וגם את הוריהם.

הקטעים המהנים במיוחד בספר הם אלה שמשלבים את כישוריה של ויולה בעלילה, כשהיא משתמשת במכות קראטה, צלילה וסקטבורד כדי לרענן את המנהגים הנסיכותיים המשעממים וכדי להכניע את הדרקון. אל הקטעים האלה מצטרפים ביטויים משעשעים כמו "המותק של הממלכה" והפרצופים העגומים של ויולה כשהיא מנסה להיות נסיכה מעודנת, ויוצרים ספר שהוא חגיגה מכל בחינה.

דיונים אפשריים בספר:

השוואה בין סיפור "דיסני" ודומיהם על נסיכות (שהם סיפורים שמרניים וסטריאוטיפיים) לבין סיפור זה, והשוואה בין סיפורי נסיכות פמיניסטיים בינם לבין עצמם.
שיחה על איורי הנסיכות בספר זה והשוואה בינם לבין איורי דיסני ודומיהם של נסיכות - ודיון בענייני מגדר וסטריאוטיפים.

ז-1

ילדה שלא מן העולם הזה - אהרן אפלפלד (כנרת זמורה ביתן 2013)

תקציר וסיכום:

אדם ותומס למדו יחד באותה כיתה. אדם ילד פעלתן, תומס ילד טוב וחכם שסבל מהקנטות. אבל עכשיו, בגיל עשר, הם כבר לא בכיתה. הם לבדם ביער, מנסים להסתתר בזמן השואה, מקווים שהמלחמה תיגמר ואמהותיהם יחזרו לקחת אותם.

אין בספר תיאורי זוועות וגם לא תיאורים הרואיים כבירים. רק שני ילדים שמנסים לשרוד ביער, כשיותר מהרעב והפחד, קשים להם הבדידות והמרחק ממשפחתם.

אפלפלד לא מזלזל בקוראיו הצעירים, והספר מזכיר במידה מסוימת את ספריו למבוגרים. בו-בזמן ניכר שהוא התאמץ לכתוב בשפה ובסגנון שיתאימו גם לצעירים תוך שהוא שומר על סגנונו ומאפייני הכתיבה הייחודיים לו כגון: דיונים על אמונה באל לעומת חילוניות, והחלומות הסמליים הטיפוסיים לאפלפלד.

למרות הניסיון לכתוב בשפה שמתאימה יותר לילדים, שפת הדיבור של דמותו של תומס גבוהה. עניין זה מוסבר בכך שבתור תלמיד טוב וכן להורים משכילים, הוא התרגל לדבר בשפה גבוהה.
אפלפלד הצליח ליצור הבחנה בין השפה הגבוהה תמיד של תומס לבין השפה של אדם, גם אם לאורך הספר משתרבב גם לשפתו של אדם הסגנון האופייני לאפלפלד למבוגרים. למשל:
"צריך להביא בחשבון את הסכנות. הגטו סגור ומסוגר. מגדלי השמירה מאירים את השטח בפנסים חזקים. על רוב פתחי היציאה מן המרתפים מופקדים שומרים" (עמוד 21).
"אם משתמע מדבריי זלזול על השתנותה - אני מבקש סליחה" (עמוד 75).

יש בספר לא מעט דיבורים על אמונה בין הילדים, כשאחד מהם, אדם, מאמין באלוהים ותומס חילוני. אדם מייחס את העזרה שהם מקבלים מאנשים לאלוהים, בזמן שתומס מייחס אותה לאנשים עצמם. גם הרופא שהגיע עם הצבא האדום מייחס חלק מהצלחה לאלוהים.

מעבר לענייני השפה והערכים, הקוראים מקבלים ספר מעניין על הישרדות של שני ילדים ביער, העלילה מותחת ואינה נזקקת לשפע אירועים דרמטיים. הספר רווי אהבה לבני אדם ולבעלי חיים למרות כל הקורות מסביב ואפילו יש לו סוף טוב כאשר האמהות שבות אל ילדיהם.

דיונים אפשריים בספר:

אפשרי לדון בעניין סגנונות ומשלבי שפה שונים, ואיך סופר יכול לאפיין דמויות באמצעות השפה שהן מדברות בה. קשה להניח שהדוגמאות לעיל מאפיינות שפת דיבור של ילד בן עשר, ואפשר לדון בהיבטים אלה בספר. ניתן להניח לתלמידים עצמם לזהות את סגנונה של כל אחת מהדמויות ולהבחין בינה לבין סגנון הסיפור של המספר, ואף לברר אם השפה תמיד אמינה בעיניהם אם ימצאו דוגמאות מעין אלה ואחרות.

השפה שמייחס אפלפלד לצעירים אינה שפתם של הצעירים בימינו. בהקשר זה אפשר גם לדבר על שינויים בסגנונות דיבור במהלך התקופות.

אפשר לדון בשאלות על מהו אומץ אמיתי, למשל דרך הדיבורים על רוח האדם. כמו כן אפשר לדון ברעיון שחינוך אינו נובע בהכרח רק מלימודים בכיתה, וניתן ללמוד על העולם גם ממעשים. כפי שאדם מסביר לתומס, אחרי שהאחרון היה מודאג מהעובדה שלא למד כלום תקופה ארוכה: "אבל ראית הרבה, רעבת הרבה, פחדת והתגברת על הפחד. גם זה לימוד, לא כן?" (עמוד 107)

ניתן להתמקד בקטע הבא שבו מטרשמים הילדים מילדה אחרת, שעבדה בחווה ועזרה להם, ודרכו להגיע לשיחה מעמיקה על "האחר הוא אני":

"היא כל כך נמוכה וכל כך קטנה, פלא שהיא נושאת דלי חלב כבד. 'היא רוח ולא גוף', אמר אדם. 'מנין לך תחושה זו, אדם?' שאל תומס.

'הדלי הוא כמחצית מגופה. מי נושא את הדלי אם לא הרוח שבה?'
'כל השנים בכיתה לא ראינו שהיא יצור שיש לו כוחות נפש.'
'העיניים מטעות אותנו', אמר אדם ושניהם צחקו."

מה שחשוב באמת – יעל בן-ברוך (ספרית פועלים 1999)

תקציר וסיכום:

למירי יש כלבה שהיא אוהבת, כלבה זקנה וחולה. למירי יש אח שהיא אוהבת, שנמצא בצבא. יש לה בובות שהיא אוהבת לשחק איתן, למרות שהיא כבר גדולה מדי בשבילן. יש לה הורים טובים, אבל אמא שלה דוחפת אותה להצטיין כל הזמן, בנגינה ובלימודים. למירי יש כישרון, אבל האם זה אומר שאם היא לא עושה משהו מצוין זה כישלון?

על המתחים בין העניינים השונים בחייה של מירי מבוסס הספר הרגיש הזה. הרצון לרצות את אמה הדוחפת מול הקושי להצטיין כל הזמן; האהבה לכלבה מול ההשלמה שחייה עומדים להיגמר; האהבה לבובות מול הבושה הטמונה במשחק איתן.

זהו ספר מצוין של יעל בן-ברוך. הוא כתוב ברגישות יוצאת דופן, עם אהבה והבנה לכל הדמויות שבו (חוץ מדודה פנינה, שהיא באמת בלתי נסבלת, אבל אפילו היא מגלה סימני נחמדות בסוף). המתחים השונים מתוארים בצורה יפה ועמוקה, בלי הגזמה או דידקטיות ואמירות החלטיות. בן-ברוך נותנת לקוראים להבין את הקשיים מתוך העלילה והדיאלוגים, ובכך נותנת כבוד גם לדמויות שלה וגם לקוראים.

דיונים אפשריים בספר:

הספר מאפשר שיחה ודיון מעמיקים בכל אחד מההיבטים שהוא מעלה.

לחקר ספרות ילדים ונוער ולהוראתה

אפשר גם לקרוא לתלמידים את הסיפור "המוזיקאים של תזמורת העיר ברמן" על בעלי חיים בשנות זקנתם (מתוך "זאב, נסיכה ושבעה גמדים" בהוצאת מחברות לספרות) בהקשר של הכלבה הזקנה והחולה של מירי.

החוקים הסודיים של אביגיל – רונית רוקאס (כנרת זמורה ביתן 2012)
איור: אלינה גורבן.

תקציר וסיכום:

אביגיל שונאת את תליה. תליה יפה מדי, מקובלת מדי ונוהגת לצחוק על אביגיל ביחד עם חברותיה. אביגיל אמנם סובלת מהיחס של תליה וחברותיה כלפיה, אבל לא מוותרת להן ויודעת לעמוד על שלה. לאביגיל יש גם חבר טוב אחד – נועם, הורים עסוקים מדי ואח מציק.

אביגיל עוברת עם משפחה לגור בבניין של תליה, מה שלא מוצא חן בעיני אף אחת מהן. אבל אז מתברר שגם לתליה יש את הבעיות שלה: ההורים שלה רבים בצעקות קולניות כמעט כל היום וכל הלילה, וכל הבניין שומע את המריבות שלהם.

אביגיל, תליה ונועם יתקרבו בהדרגה ויהפכו לחברים.

על פי הנושא אפשר לטעות ולחשוב שזה עוד ספר על נערה לא מקובלת ששונאת את המקובלות. למרבה השמחה, הספר סוטה מהקווים הרגילים של מקובלים ולא מקובלים, ומראה שאפשר גם אחרת.

15

בניגוד לרוב הספרים בנושא, אין כאן שחור ולבן ואין דמויות קיצוניות. אביגיל היא אמנם הגיבורה שהקוראת מזדהה איתה, אבל לאורך הספר ברור שגם לה יש חלק במריבות עם המקובלות בכיתה ושהיא לא מושלמת. מהצד השני, תליה המקובלת נהנית מהפופולאריות שלה ויחד עם זאת מצליחה שלא לנצל אותה לרעה וכאמור - יש לה בעיות משלה. אין הפרדה ברורה בין המקובלות ללא מקובלות, והספר מראה שכולן בני אדם, עם היתרונות והחסרונות של כל אחד ואחת.

כמו שהדמויות אינן קיצוניות, כך גם האירועים בספר לא קיצוניים. ההצקות של המקובלות נגד אביגיל מתבטאות בעיקר בשירים טיפשיים על האהבה בינה לבין החבר שלה, ולא משהו מרושע באמת. ההורים של אביגיל אוהבים אותה ורק עסוקים מדי בשבילה, והמריבות של הוריה של תליה מסתפקות בצעקות של שניהם ולא עוברות לאלימות פיסית. כוחו של הספר מתבטא דווקא בזכות ההסתפקות באירועים הלא קיצוניים האלה, כי העלילה לא זקוקה לדרמות מוגזמות בשביל להעביר את המסרים שלה. העלילה מדגישה את ההשפעה העמוקה שיש לצעקות ולחוסר תשומת לב על חייהם של ילדים (לא רק לאלימות פיסית).

רונית רוקאס כותבת מצוין. הכתיבה שלה קלילה אך לא מתחנפת, והיא פונה לילדים בגובה העיניים מבלי לרדת לרמה נמוכה. כך גם השפה בספר, שהיא בדיוק בגובה הנכון, מתאימה לילדים ועם זאת לא מתפשרת על איכות ספרותית.

ביקורת חיובית מעניינת של יותם שווימר על הספר פורסמה באתר "הפנקס": <http://ha-pinkas.co.il/?p=10480>

דיונים אפשריים בספר:

לחקר ספרות ילדים ונוער ולהוראתה

הספר מזמן דיון בנושא המקובלים והמקובלות לאור המורכבות המוצגת בו. אפשר גם להשוות לספרים דומים אחרים ולעמוד על ההבדלים בין ספר זה לספרים הרווחים בהקשר זה בכל הנוגע ל"האחר הוא אני".

מעשה קסמים – אוריה שביט (הקיבוץ המאוחד 2012)

תקציר וסיכום:

כמאל חי עם משפחתו בעכו. כמאל משועמם בחופשת הקיץ, כי חברו הרוסי מהבניין מבלה אצל סבו בתל אביב. כשהוא רוצה להשוויץ במצלמתו החדשה אצל שלושת הקשוחים מהכיתה, הם דורשים ממנו לקפוץ כמוהם מהחומה אל המפרץ, ובזמן שהוא מסרב מישוהו גונב את מצלמתו. עכשיו הוא גם מצטייר כפחזן וגם נותר חסר מצלמה.

כמאל חושש מתגובת אביו הרופא הקשוח על גניבת המצלמה ומקווה שאולי מישוהו יגלה את המצלמה ויחזיר לו אותה. להפתעתו, הוא מתחיל לקבל פתקים עם משימות מוזרות, שהכותב שלהם מבטיח לו שיחזיר לו את המצלמה אם יבצע את המשימות.

המשימות מעמתות את כמאל עם פחדיו: הוא צריך לחכות בלילה למרות הפחד שלו מהחושך, הוא צריך לדוג למרות פחדו מכרישים, והוא צריך להגיע אל חברו בתל-אביב. אחיו הגדול עוזר לו במשימות הללו.

האם יצליח כמאל לעמוד במשימות? מי שולח לו אותן? למה? ומה יהיה בגורל המצלמה? שאלות אלה מקבלות מענה בסוף הספר.

גיבור הספר הוא ערבי, אבל זה לא ספר על ערבים, וזה מה שהופך אותו לספר מצויין. העלילה לא מתרכזת ב"ערביות" של גיבוריה אלא בתוכן המעניין, בתעלומת המשימות ובאופי של הגיבורים. כתוצאה מכך מוצאים הערבי של הגיבורים מתקבל בטבעיות. העלילה מזכירה את הרמדאן, את המסגד ומנהגים שונים, אך כולם נמצאים שם כדבר מובן מאליהו, כבדרך אגב, כי הם חלק מהחיים של הגיבורים ולא הדבר היחיד שמגדיר אותם.

הספר מצויין מכל בחינה שהיא. הוא מציג עלילה מותחת בלי אירועים קיצוניים ומפחידים. הוא מציג תעלומה מסקרנת בלי אנשים רעים. הוא מציג דמויות מעוררות הזדהות ומורכבות, שסובלות מבעיות רגילות של נערים (למשל אביו של הגיבור, שהוא אמנם רופא ואב טוב אך גם קשוח וכמאל קצת חושש ממנו). הוא בעיקר מציג עלילה חכמה עם סיום חכם, עם סיפור התבגרות של נער שמתמודד עם פחדיו ומבין מהו אומץ אמיתי.

דיונים אפשריים בספר:

הספר מאפשר דיון מעמיק ב"מפגש בין תרבויות", מפגש משמעותי ולא מתנשא, מפגש אמיתי ולא קולוניאליסטי.

לקראת סיום הספר מופיע משפט מבריק שראוי לציטוט ולדיון לאחר קריאת הספר.

שלושת הבריונים שוב דורשים מכמאל "הפחדן" לקפוץ למפרץ אם הוא רוצה לשחק איתם, והוא עונה להם ולנו: "שמתי את המצלמה באריזה, את האריזה בתיק ואת התיק על הגב. אני לא יודע איך זה קרה, אבל פתאום קיבלתי אומץ". לקפוץ מהחומה זה משהו שרק טיפשים עושים, קראתי. 'מספיקה תנועה אחת לא נכונה ועלולים להיפצע ואפילו למות'. (עמוד 73).

אני לא גנב – תמי שם-טוב (כנרת זמורה-ביתן 2012) *זוכה פרס לאה גולדברג לספרות ילדים ונוער לשנת תשע"ג*

תקציר וסיכום:

יאנק הוא רק ילד וכבר גנב, בפולין של שנות השלושים. הוריו מתו, הוא חי עם אחותו הגדולה שמנסה להרוויח מספיק כדי לשרוד, והוא התרגל לגנוב דברים קטנים. מצבו של יאנק החמיר לאחר שאחותו התחתנה עם טיפוס מעצבן שיאנק לא הסתדר איתו, ויאנק עבר לגור במוסד עלוב ליתומים. גם שם יאנק גנב, ושם הוא גם נתפס וקיבל מכות אלימות בעידוד המנהל. מאז יאנק צולע ולא יכול לרוץ, ובלי הריצה המהירה שלו הוא גם לא יכול לגנוב.

אחותו של יאנק שוב שולחת אותו לבית יתומים, הפעם בית היתומים של יאנוש קורצ'אק. יאנק כועס עליה ולא מאמין שיהיה לו טוב בבית היתומים, שבו הוא מתייחס בחשדנות כלפי כולם. בהדרגה הוא ילמד להכיר את בית היתומים של קורצ'אק ואת החוקים בו. הוא יבין שבאמת רוצים בטובתו, יעריך את קורצ'אק, ילמד להעריך את החונך שלו ויתחבר עם ילדים אחרים. זה לא יהיה קל כי אף אחד לא מושלם ויאנק יעשה מדי פעם טעויות, בדיוק כמו חבריו לבית היתומים שיאכזבו אותו לפעמים. אבל תחת התנאים הטובים בבית היתומים של קורצ'אק, חייו של יאנק והתנהגותו ילכו וישתפרו, ואולי הוא אפילו יגשים את חלומו החדש, להיות עיתונאי.

ספר מצוין. תמי שם-טוב עשתה שתי בחירות מצוינות:

1. בחירה בגיבור שגדל בילדותו מחוץ לבית היתומים של קורצ'אק. כך נוצר ספר קריאה אמיתי על דמות שנשמעת אמנה. ילד עם חיים משלו ולא קלישאה פירסומית על בית היתומים.

2. התייחסות אובייקטיבית לדמויות בספר, בלי להפוך אותן לדמויות מושלמות. כל הדמויות בספר עושות טעויות וממשיכות לעשות טעויות. יאנק לא מפסיק להיות גנב באורח פלא, החונך שלו נחמד אבל לא תמיד אומר את הדבר הנכון ולא תמיד מתייחס אל יאנק כמו שצריך, וכך גם דמויות אחרות. כתוצאה מכך הדמויות בספר אנושיות, ועוברות תהליכים בהדרגה ובצורה אמנה. רק יאנוש קורצ'אק נשאר דמות מופת מושלמת במהלך הספר.

כפי שניתן להבין, זה לא רק ספר על בית היתומים של קורצ'אק, אלא ספר קריאה על החיים הקשים של ילד יהודי עני בפולין של שנות השלושים. הוא כתוב בצורה מעניינת ומעוררת הזדהות.

להלן נימוקי השופטים להענקת פרס לאה גולדברג לספרות ילדים ונוער לשנת תשע"ג (2013) לתמי שם-טוב, על ספרה "אני לא גנב", בהוצאת כנרת זמורה-ביתן, 2012:

ספרה של תמי שם-טוב "אני לא גנב" מתמקד ביאנק, ילד יהודי יתום בפולין של שנות השלושים, הנשלח לבית היתומים של יאנוש קורצ'אק. בספר בולטות התפיסות ההומניסטיות בתחום החינוך וההתמקדות בילדים תוך פנייה אליהם בגובה העיניים, כשברקע דמותו המופתית של קורצ'אק. עם זאת, בחירותיה האמנותיות של שם-טוב אינן צפויות ואינן מובנות מאליהן. מדובר בראש ובראשונה בסיפור אמין ורגיש על ילד שמנסה למצוא את מקומו בעולם, תוך התמודדות עם מצבים שאינם פשוטים כלל וכלל.

בתוך התבנית המסורתית של סיפורי יתמות, המתמקדים בדמותו של ילד יתום ועני הנשלח לבית יתומים – תבנית ששם-טוב מאמצת במידה מסוימת – מעצבת המחברת עולם מורכב בהרבה. כך, דמויות הספר אינן מושלמות, הן שוגגות ומורכבות ואנושיות ועוברות תהליכים הדרגתיים ולפיכך גם אמינים. רק יאנוש קורצ'אק מוצג כדמות מופת (ואכן, כך היה), אולם הדמות המרכזית היא דווקא זו של הנער יאנק. שם-טוב בחרה בגיבור שגדל בילדותו מחוץ לבית היתומים של קורצ'אק, וכך נוצר ספר שבמרכזו ילד עם אישיות ועם חיים משלו, שדרך סיפורו לומדים הקוראים בהמשך גם על בית היתומים של קורצ'אק.

לחקר ספרות ילדים ונוער ולהוראתה

המחברת השכיחה לעצב את הדמויות ברגישות רבה ובצורה מעוררת מחשבה, ביקורת והזדהות כאחת, וכך ספרה אמין ומשכנע מאוד מבחינת הקול הילדי והמבעים הספרותיים שהיא עושה בהם שימוש. שם-טוב גם הצליחה לשחזר באופן אמין תקופה היסטורית סוערת בחיי העם היהודי מבלי ליפול בפח הרגשנות: הספר אינו עוסק, כספרים רבים אחרים, בתקופת השואה ובהירואיות של קורצ'אק שליווה את תלמידיו אל התופת, אלא מתמקד כאמור בתקופה מוקדמת יותר ובכך מאפשר התמקדות ביתומים, וכיחוד בחיי יתום אחד, יאנק. זהו אפוא ספר קריאה מעניין ומורכב, מצוין מבחינה ספרותית, מרגש אך לא רגשני, המביא לידי ביטוי תפיסות עולם מאתגרות ורלוונטיות לימינו, בין השאר בכל הנוגע לגישות חינוכיות הומניסטיות. הספר מאיר תקופה ומשרטט דמות של אישיות חשובה כקורצ'אק, אך מלבד הזיקה ההיסטורית (וניכר שנערך תחקיר היסטורי יסודי לספר), הוא מתפקד גם כסיפור עצמאי לכל דבר.

בכתיבתה לילדים נהגה לאה גולדברג להתייחס אליהם כשווה בין שווים, אך מבלי להתיילד. היא הביטה באומץ אל המציאות ולא היססה להיתלות באילנות גבוהים בשדה הספרות והרוח ביצירתה-שלה. דומה שתמי שם-טוב הולכת כאן בעקבותיה, ועל כל אלה מצאנו לנכון להעניק את פרס לאה גולדברג לספרות ילדים ונוער לשנת תשל"ג (2013) לתמי שם-טוב, על ספרה'אני לא גנב', בהוצאת כנרת זמורה-ביתן, 2012.

יונתן שווימר

גילי בר-הלל סמו

ז'ר חנה לבנת

חברות בפיג'מות – ג'קלין ווילסון (ידיעות ספרים 2005)
סדרת פרוזה-עשרה.

תקציר וסיכום:

דגנית מתחילה ללמוד בבית ספר חדש, ומתחברת במהירות עם כמה בנות. הן קוראות לעצמן מועדון האלף-בית, כי שמותיהן מתחילים באותיות א' עד ה' (זאת כנראה הסיבה שגילי בר הלל-סמו החליטה לעברת את השמות: אסנת, בלה, גליה, דגנית והדס). חברותיה החדשות של דגנית נחמדות והיא מקווה להפוך לחברה הכי טובה של הדס המקסימה, אבל זה לא עניין פשוט: הדס וגליה הן החברות הכי טובות, וגליה העשירה, המתנשאת והאלימה שונאת את דגנית ומציקה לה בכל פעם שהן נפגשות.

כל אחת מהחברות חוגגת את יום הולדתה במסיבת פיג'מות בביתה. דגנית לחוצה לקראת מסיבת הפיג'מות שלה – לא רק שבייתה הצנוע עלול לגרור העלבות מצד גליה, אלא שלדגנית יש גם אחות גדולה מוגבלת שכלית, והיא פוחדת מתגובותיהן של חברותיה כלפיה.

הספר כתוב בסגנון הקליל והמשעשע הקבוע של ג'קלין ווילסון, והוא מהנה לקריאה כמו כל ספריה. עם זאת, רובו "נשי": דגנית מתעסקת כל הזמן בבובות, "חברה הכי טובה", מסיבת פיג'מות, קניית מתנות, בגדים ומאכלים מתוקים.

דיונים אפשריים בספר:

1. שיחה בעקבות הקטע שבמהלכו פוגשות חברותיה של דגנית את אחותה המוגבלת שכלית, ומקבלות אותה בצורה יפה, הראויה לתשומת לב ולהעמקה (עמודים 78-83).

2. בספר יש התייחסות בלתי פוסקת לכמויות האוכל שאוכלת בלה, אחת החברות של דגנית. תאוותה לאוכל היא אחד הנושאים המרכזיים בספר בניסיון לשעשע. מצד שני, אין כלל התייחסות למשקל שלה, לא מצד דגנית המספרת ולא מצד שאר החברות, ורק בלה עצמה מתייחסת לכך בשוויון נפש: "אני שמנה, ובכלל לא אכפת לי". כאשר פעם אחת גליה מזהירה אותה שהיא זלזלנית וחזירה ובסוף תהיה שמנה כמו לווייתן, בלה מנצלת את זה כדי לצחוק על גליה (עמוד 91). מרענן לקרוא על מישהי שמנה שזה בכלל לא חשוב לה.

לחקר ספרות ילדים ונוער ולהוראתה

3. ניתן לדון בלחצים חברתיים ובעמידה בהם בהקשר זה ובהקשרים אחרים, במסגרת תהליך גיבוש הזהות האישית.
4. בעמוד 87 משחקות הילדות במשחק "מיאו מיאו מי מיילל", משחק שבו מכסים את העיניים לאחת הילדות והיא אמורה לזהות את חברותיה לפי היללות החתוליות שלהן. לפי הערת השוליים, המשחק נקרא באנגלית Squeak piggy squeak. מעניין שבר-הלל סמו בחרה לתרגם את המשחק ל"מיאו וחתולים ולא לחזירים כמו שהיה כנראה במקור. אפשר לשוחח בעקבות ההחלטה הזאת על המרה מתרבות לתרבות ועל מפגש בין תרבויות.

אולי כן, אולי לא, אולי אולי – סוזן פטרון (טל-מאי / ידיעות ספרים 2009)

תקציר וסיכום:

פיקי היא אחות אמצעית. אחותה הבכורה על סף גיל ההתבגרות ואחותה הצעירה עומדת לעלות לכיתה א'. אחותה הגדולה היא גם מחוננת וגם יפה במיוחד, ונהנית להקניט את אחיותיה על כך שהיא כבר כמעט נערה והן לא. אחותה הקטנה לחוצה מהמעבר לכיתה א', ופיקי נוהגת להמציא בשבילה סיפורים בזמן המקלחת. יש להן אמא טובה שעובדת קשה בערבים בתור מלצרית.

פיקי מרגישה לפעמים תקועה בין אחיותיה, ובעיקר מתוסכלת מכך שבכל פעם שהיא חושבת שהיא מבינה את העולם – העולם משתנה, או, כמו שהיא מתלוננת אצל אמה על אחיותיה: "הן גדלות במקום לקטון".

ספר מקסים! הספר כתוב נהדר, עם הומור נפלא ונוגע ללב. הספר מצליח לרגש ולהצחיק גם קוראים מבוגרים.

דיונים אפשריים בספר:

ייתכן שחלק מהקטעים מתאימים יותר לתרבות האמריקאית מאשר לזו הישראלית, כך שאפשר לדון בהמרה בין תרבויות ובמפגש בין תרבויות שונות.

הגיבורה היא בת לאם יחידנית, ויש לה שתי אחיות. באחד הפרקים היא פוגשת ילד נחמד, שהוא בן יחיד, והם מסתדרים יפה יחד. אפשר לדון בדגמי משפחות שונות, אמהות יחידניות, וילדים יחידים לעומת משפחות מרובות ילדים.

לחקר ספרות ילדים ונוער ולהוראתה

המכתב של קלמנטיין – שרה פניפקר (מטר 2012)
הספר השלישי בסדרת "קלמנטיין". איורים: מרלה פרייזי.

תקציר וסיכום:

קלמנטיין ממשיכה להיות חמודה, שובבה, מקסימה ובעייתית בו זמנית. הפעם היא חוששת מהעזיבה של המורה האהוב עליה, שעלול לנסוע במשלחת למצריים באמצע שנת הלימודים. קלמנטיין והוא הסתדרו היטב, והוא למד להכיר אותה והשלים עם השיגעונות שלה. המורה המחליפה לא מכירה את קלמנטיין ואת אופיה המיוחד. היא מתקשה להבין את קלמנטיין וקלמנטיין לא מבינה אותה.

בזמן שקלמנטיין מנסה למנוע את העזיבה של המורה שלה, היא ממשיכה לכנות את אחיה הקטן בשמות מצחיקים של ירקות, עוזרת לאביה להתחיל לכתוב ספר, מחפשת מתנה לאמא שלה, מוכרת חפצים מיותרים שגורמים למריבות בין השכנים, ומתחברת עם בן השכנים החביב.

כמו הספרים הקודמים בסדרה, הספר מוצלח ביותר, רווי בהומור ובמרכזו ילדה שובבה אך לא הרסנית, שאפשר ליהנות מהרפתקאותיה. אהבתי את הדרך בה מוצגים המורים וההורים בספר, לא בתור "יצורים מעולם אחר" כמו בספרים רבים מהסוג הזה, אלא בתור אנשים טובים ונחמדים שיודעים לומר מילה טובה כשצריך, גם אם לא תמיד הם מצליחים להתמודד עם קלמנטיין הנמרצת. החיכוכים בין קלמנטיין למורה המחליפה – פניפקר מעוררי התעפלות שכן הם מצליחים להראות מקרים פשוטים של חוסר הבנה בלי שיש בהם מישוהו רע ובלוי שיהיה מישוהו שאשם בהם.

יחד עם ההומור הנהדר, העלילה מרגשת בדרכה העדינה והיחסים בין הדמויות מורכבים ועמוקים.

דיונים אפשריים בספר:

הכלה של ילדה שאינה קונפורמית, ולעתים אינה "מתיישרת" עם המסגרות שבתוכן היא מתפקדת.

ז-ט

כנף שבורה – עמי גדליה (הקיבוץ המאוחד / ספרית פועלים 2013)

תקציר וסיכום:

יעל, תלמידת כיתה ח', נקלעת במקרה לחזרה של החוג לדרמה, מגלה שיש לה כישרון משחק ומפתיעה את כולם כשהיא מקבלת את התפקיד הראשי בהצגה המתבססת על הספר "נעורים במסתור" (ספר אחר של עמי גדליה). המורה הנערץ לדרמה מחמיא לה והכוכב הראשי של ההצגה מחזר אחריה. חוץ מזה יש גם נער מסתורי, שעובד מאחורי הקלעים של ההצגה ומסקרן את יעל.

ליעל יש שתי חברות טובות (אחת מהן נכה בכיסא גלגלים), ויש לה גם אחות קטנה שחולה בסוכרת נעורים, מה שגורם לאמה להקדיש יותר תשומת לב לאחותה ופחות ליעל עצמה, בזמן שאביה של יעל מבלה את רוב זמנו בנסיעות עסקים לחו"ל.

כאשר המורה לדרמה מתחיל לגעת בה באופן בלתי הולם, יעל לא יודעת אל מי לפנות. היא לא בטוחה שזאת באמת הטרדה מינית או שאולי היא אשמה בכך ששלחה רמזים סותרים. היא חוששת שזאת המילה שלה נגד המילה שלו.

בסוף הספר המורה לדרמה ייגע ביעל פעם אחת יותר מדי, כשהיה עוד אנשים בסביבה. היא תצעק "לא", הנער המסתורי יחליף אותה כמו שחילץ אותה ממצבים דומים עם אותו מורה, המורה יודח ויעל תוכל לדבר על הדברים עם היועצת ועם הוריה.

לחקר ספרות ילדים ונוער ולהוראתה

הספר מטפל בעדינות ובחוכמה בנושא חשוב וקשה של הטרדות מינית. הוא מראה עד כמה חסרת אונים יכולה להיות נערה מול הטרדות של בעל מרות, עוסק בקושי להתלונן ובהשפעה הקשה של מצבים אלה על חי המוטרת. נוסף על כך, ליעל יש חיים מחוץ לחוג לדרמה ולמורה המטריד, והספר לא הופך ל"ספר בעיה" טיפוסי המתרכז בבעיה אחת ותו לא, אלא מתרכז בנערה מתבגרת עם הרבה אופי ופעילויות, שחווה הטרדות מיניות.

הספר חשוב, משאיר לקוראים הרבה מקום למחשבה, ועמי גדליה לא מהססת לומר דברים חשובים ולנקוט עמדות ברורות. מדובר בספר איכותי, עם גיבורה מעוררת הזדהות ועיסוק בהטרדות מיניות, נכות, גזענות וגם בהתלבטויות הרגילות של נערה מתבגרת. הוא גורם לקורא לחשוב, להרגיש ולכעוס, וחוסר השלמות של הגיבורה דווקא תורם לאמינות שלו.

דיונים אפשריים בספר:

לגיבורה יש חיים וחברים שהיא נהנית לתאר לנו, ולעתים מאריכה בכל הקשור למראה היצוני. כל דמות בספר זוכה לתיאור מפורט. תיאורי המראה היצוני מפורטים כל כך, שקשה אחר כך לטעון שהמראה היצוני אינו חשוב. אפשר לדון בשאלה של לחצים חברתיים ונורמות תרבותיות המכתיבים מראה היצוני מסוים ולא אחר כמודל של יופי ולהפך.

תיאור המזמן באופן בולט דיון כזה, מופיע בעמוד 55: "אימא הייתה פעם יפה. תמונה שלה מימי גרעין הנח"ל, התקופה בה הכירה את אבא שהיה קצין בהיאחזות שלה, הייתה תלויה בחדר האוכל לצד תמונות של הוריה ותמונות מהחתונה שלה. שערה היה שחור, חלק, מבהיק, והיו לה עיני איילה בורקות, חיוך מקסים ושפתיים מלאות.

[...]

אבל היום הייתה אימא אישה כבויה. השיער שלה איבד את הברק והיה אסוף בסיכות לראש כדי שלא יפריע ליעיסוק העיקרי שלה – הטיפול באחותי. גזרתה עבתה, היא איבדה את הנשיות שלה. היא לבשה בגדים שכבר עברו מן האופנה לפני שנים. 'איפה יש לי זמן, יעלי, לטפל בעצמי. את יודעת כמה כוח צריך כדי לטפל ב...! אמרה ולא פירטה. היא לא רצתה לתת לנו הרגשה שנגה היא עול עליה. אבל היא נתנה. 'אימא, תראי את דברי, אימא של נועה. היא גם עובדת, גם מטפלת בבת החולה שלה, גם מחזיקה את הבית ובכל זאת יש לה זמן לטפח את עצמה...'

[...]

לא, אימא, אני רוצה להגיד שזה עצוב לחזור הביתה לראות אותך כבויה כל כך, מוזנחת, נטולת אור בעיניים כאילו חרב עולמך. והרי נגה חיה, נגה בסדר, כולנו בסדר. זו רק את שמתייחסת אלינו – אל גלעד, נגה ואליי – כאילו היינו עשויים זכוכית עדינה."

הכוונה של הגיבורה טובה, אבל היא עושה כאן קישורים בעייתיים בין מראה היצוני לבין אופי והזנחה. במקום להתרכז בחיוך המקסים ובאור בעיניים שהיו פעם לאימא והיום אינם, יעל מתרכזת בשיער שכבר לא מבריק, במשקל ובבגדים הלא אופנתיים. הכוונה של הגיבורה טובה גם כשהיא מתארת את חבריה, ועמי גדליה העניקה לה חברה נכה, חברים רוסים ואפילו חבר אתיופי. מרוב רצון להראות כמה שהם "רגילים", הגיבורה לא מספיקה לדבר על כמה שהם רגילים.

בהקשר זה אפשר להעלות את השאלה כיצד הקוראים היו יכולים להבין זאת מתוך העלילה, אולי בלי צורך בהצהרות מפורשות.

הספר מזמן גם דיון בהתמודדות עם בעיית הטרדה המינית. רצוי לדון עם הילדים באפשרות של גיבורה שתמצא בסוף פתרונות יעילים יותר למעשים המגונים. אולי לספר למישהו שיעזור לה, להסביר למורה שהטרדות שלו לא נעימות לה ולאיים בפרישה מההצגה או בחשיפה שלו אם ימשיך, או אפילו להביא מצלמה נסתרת ולצלם את מעשיו. בספר זה, הגיבורה חסרת האונים זקוקה לנער המסתורי שיציל אותה שוב ושוב, וגם

לחקר ספרות ילדים ונוער ולהוראתה

אם אפשר להבין את חוסר האונים של נערה בת 14, כדאי לדון בכלים טובים יותר להתמודדות עם מקרים כאלה.

לחקר ספרות ילדים ונוער ולהוראתה

ואנגרי - תמר ורטה-זהבי (עם עובד 2013)

תקציר וסיכום:

"סיפור חייה של ואנגרי מאטאיי, האישה שנטעה ארבעים מיליון עצים." ואנגרי נולדה בכפר קטן בקניה וילדותה עברה עליה בין הכפר לחוות האנגלים שבה עבד אביה. בבית הספר גילתה ואנגרי חוכמה וכישרונות יוצאי דופן והיא נשלחה ללמוד בפנימייה של נזירות איטלקיות, שמצד אחד התנשאו על התלמידות המקומיות ומצד שני לימדו אותן והרחיבו את השכלתן.

בזמן מלחמת המאו-מאו באנגלים, ואנגרי נשלחה למחנה מעצר ולמדה על בשרה את התנאים הקשים בו. מאוחר יותר היא סיימה את לימודיה בהצטיינות, וכאשר קניה קיבלה את עצמאותה, ואנגרי קיבלה מלגה ללימודים בארה"ב, שם שוב הצטיינה וגם למדה על אורח החיים המערבי.

היא חזרה לקניה בתור מרצה באוניברסיטה, שבה גם הכירה את בעלה. היא עזרה לו להיבחר אחרי מאמץ של שנים לפרלמנט, אבל אחרי שהוא נבחר הוא שופט ועורך דין וגירש אותה ממנו עם ילדיהם בחוסר כל. לאחר תקופה של ייאוש, ואנגרי שיקמה את עצמה והחלה בפרויקט חייה: בעזרת תרומות מארגונים מערביים, היא לימדה את הנשים המקומיות בקניה לשתול עצים, במקום כל העצים שנעקרו עבור בצע כסף. העצים האלה החזירו את הטבע, המים והפירות לקניה, עזרו לכפרים שלמים להתקיים ולנשים להבין שהן יכולות לדאוג לעצמן.

ארגון "חגורה ירוקה" הלך וגדל, עד שאיים על הנשיא הדיקטטור של קניה, שלא אהב את הפעילות של ואנגרי ואת הביטחון שקיבלו נשות קניה. הוא עצר את ואנגרי, מה שהוביל לשנים של מאבק בין ואנגרי והשלטונות. ב-2004 היא קיבלה את פרס נובל על פעילותה.

זאת הביוגרפיה השלישית לנוער שמוציאה ורטה-זהבי, אחרי הביוגרפיות על גנדי ומרטין לותר קינג. התוצאה דומה מאוד בשלושתם. ורטה-זהבי יודעת לכתוב ביוגרפיות לנוער בצורה סיפורית, עם הרבה דיאלוגים ומעט מידע יבש, וכך הן מרתקות וקלות לקריאה, ומראות את האדם שמעבר לדמות ההיסטורית.

דיונים אפשריים בספר:

המשך למידה על דמותה של ואנגרי - ורטה-זהבי מתארת מצוין את תקופת ילדותה ונעוריה של ואנגרי. רק ארבעים העמודים האחרונים מתארים את פעילותה כאישה עצמאית למען קניה. בתור מי שהביאה לנטיעת ארבעים מיליון עצים, הפכה למנהיגת ציבור, סבלה מנחש זרועו של השלטון וזכתה בפרס נובל, יש לקוות שהקוראים יחפשו בהמשך עוד התייחסות לפעולותיה. לדוגמא, כמעט ואין התייחסות לדרך שבה הצליחה ואנגרי להפוך את ארגון "חגורה ירוקה" להצלחה גדולה.

אירועים חשובים נוספים בחייה של ואנגרי זוכים להתייחסות מצומצמת וראויה להעמקה דרך מקורות אחרים. כך למשל נושא הגירושין מבעלה, ירידתה למחתרת בעקבות איומי הנשיא על חייה, חזרתה כחברת פרלמנט בקניה והנסיבות שהביאו לזכייתה לפרס נובל. ניתן להיעזר בוויקיפדיה למציאת מידע נוסף: למשל לפי הספר, ואנגרי הצליחה בכוחות עצמה לקדם את ארגון "חגורה ירוקה", בעזרת תרומות מהעולם. לפי וויקיפדיה, היא לא קידמה את ארגון "חגורה ירוקה" באופן עצמאי, אלא מתוקף תפקידה ועבודתה בארגון הפיתוח של האו"ם. רק ב-1985 הארגון החל להתקדם ברצינות, בעיקר בזכות שיתוף פעולה שיזם ארגון נורבגי. עיון במקור זה ואחרים יסיף התייחסות למקור התרומות לארגון ולקשרים של ואנגרי עם ארגונים שונים בעולם, קשרים שאפשרו את רוב פעולותיה.

עוד נקודה שוורטה-זהבי כמעט לא מתייחסת אליה היא ילדיה של ואנגרי. ב-1977 היא כאמור התגרשה מבעלה והתחילה לפתח את "חגורה ירוקה", מה שאילץ אותה להסתובב ברחבי אפריקה. כתוצאה מכך היא השאירה את

לחקר ספרות ילדים ונוער ולהוראתה

ילדיה עם בעלה לשעבר. ורטה-זהבי רק מזכירה שהיא השאירה את ילדיה לשמירה אצל בעלה, ואינה מציינת שהם נשארו אצלו שמונה שנים, וכלל לא מתייחסת אל ילדיה של ואנגרי לאחר מכן. עולה השאלה, אם בעלה של ואנגרי היה כל כך מרושע, איך היא השאירה את ילדיהם אצלו ואיך הוא הסכים לכך. כך שהספר עשוי לעודד קריאה במקורות נוספים להשלמת התמונה ומורכבותה, ובאופן זה לחשוף בפני הקוראים גיבורה חשובה מתרבות אחרת שחוללה במאבקה שינויים משמעותיים, חברתיים ואחרים, בסביבה שהיתה לעתים קרובות עוינת ואף מסוכנת.

הישגים נוספים של ואנגרי שאפשר להתוודע אליהם באמצעות חיפוש במקורות: דוקטורט באנטומיה (בספר מוזכר שהיא למדה באוניברסיטה, אבל לא מוזכר מה היא למדה); נשיאות מועצת הנשים הלאומית של קניה; נשיאות מועצת הכלכלה, החברה והתרבות של איחוד אפריקה; נשיאת הדגל בטקס הפתיחה של אולימפיאדת החורף ב-2006; יוזמה משותפת עם זוכות פרס נובל נוספות לשיפור זכויות הנשים בעולם; נטיעת עץ משותפת עם ברק אובמה; וגם כישלון: הפסד בבחירות לפרלמנט ב-2007. לפחות חלק מהאירועים האלה יכולים לעניין את הקוראים.

לפעמים רגע אחד מספיק – מיה סביר (כנרת זמורה ביתן 2013)

תקציר וסיכום:

יואב, תלמיד כיתה ט', בורח מביתו. על רקע הבריחה מתערער שיווי המשקל הכיתתי, ותלמידי הכיתה חושבים מחדש על התנהגותם ומעשיהם, לאו דווקא בהקשר של יואב.

העלילה מתרכזת בסיפורם של חמישה מתלמידי הכיתה:

- יואב עצמו, שנמאס לו מהמעברים הבלתי פוסקים של משפחתו בשליחות לחו"ל ומהצורך להתרגל בכל פעם לסביבה חדשה. הפעם המצב היה חמור במיוחד, כי גם כשחזרו לארץ הוא לא הרגיש בנוח יותר. בזמן בריחתו הוא ינסה למצוא אוכל ומקום לישון, וייעזר באדם מבוגר יותר עם תובנות מעניינות.

- עמרי (בן) וגיל (בת), זוג המקובלים של הכיתה. לעמרי נמאס להיות החבר של גיל למרות שהוא מחבב אותה, והוא מרגיש ייסורי מצפון כלפי יואב, שהיה פעם חברו הטוב ביותר ומאז שחזר מחו"ל הם לא חזרו להיות חברים. גיל היא חלק מארבע חברות טובות שמכנות את עצמן "ריבוע". היא נערה נחמדה שתוהה אם אבא שלה צודק והיא צריכה לפתח אישיות משל עצמה. יש לה אחות קטנה חדשה שזוכה לכל תשומת הלב של הוריה.

- אלכס, יריבו הגדול של עמרי בכיתה. טיפוס מורד ומעצבן שאוהב להציק לאנשים, והציק קשות ליואב לפני שיואב ברח.

- רות, נערה מוכשרת ואהובה על המורים, שמרגישה שאף אחד מהכיתה לא שם לב אליה. היא גם "סובלת מהבושות שלתחושתה עושה לה אמה הפמיניסטית.

הספר עוסק בתהליך ההתבגרות שעובר על חבורת הנערים והנערות הללו ועם ההתמודדות האישית והחברתית של כל אחד מהם.

לכאורה, העלילה עוסקת בסיפור הבריחה של ילד מביתו. למעשה, סיפור הבריחה הוא רק תירוץ כדי לספר על רגשותיהם והתנהגותם של חלק מחבריו לכיתה. במילים אחרות, זה ספר על מקובלים ולא מקובלים.

מי שמצפה למותחן על ילד שברח מהבית, יתאכזב. מי שישלים עם העובדה שזהו ספר על מקובלים והתבגרות, יופתע לטובה. הוא יופתע לטובה כי למרות הנושא הנדוש וההפרדה השגרתית בין מקובלים ללא מקובלים ובין ילדים טובים לבריונים, מיה סביר לא מתארת את הדמויות בצורה קיצונית, ומראה שכולם בני אדם.

הדמויות מתוארות באופן אמין ועדין, ובנוסף לכך, הסופרת מתארת מצוין את מחשבותיהן והתנהגותן. בהבדל מספרים רבים אחרים, המתארים בני נוער באופן מתנשא וסטריאוטיפי, מיה סביר כותבת כאילו היא מכירה באמת את בני הנוער ואת תחושותיהם. כך התיאורים שלה נשמעים מדויקים, ומציעים תובנות אמיתיות בקשר לבני הנוער, כולל היחסים שלהם עם ההורים, שרוצים לעזור ולא תמיד מסוגלים, היחסים שלהם עם המורים והיחסים של התלמידים בינם לבין עצמם.

דיונים אפשריים בספר :

אמה הפמיניסטית של רות לא מורידה שערות, ורות מתביישת בה כשהיא הולכת עם גופייה וחושפת את שערות בית השחי שלה. אפשר להבין את רות ואת הרגשתה, אבל חוסר המודעות של אמה להרגשתה הנכונה של בתה נראה בוטה כלפי נשים שלא מורידות שערות. כך גם ההתבגרות המהירה של רות, שמורידה לראשונה את שערות הרגליים שלה ומיד מקבלת ביטחון שהופך אותה לחברותית יותר. זה קורה מהר ואפשר להעלות את השאלה האם הורדת שערות היא הפעולה שתשנה את חייהן של הנערות. אפשר גם להעמיק בשאלה האם אישה צריכה בכלל להוריד שערות, ומניין נובעות נורמות תרבותיות המכתיבות מושגים של יופי וכיעור. אפשר להרחיב את הדיון לשאלות עקרוניות בהקשר של פמיניזם.

הספר עוסק בנושאים של מקובלים ובני נוער בצורה איכותית שלא נפוצה בספרים מהסוג הזה. אפשרית קריאה בצד הספר "החוקים הסודיים של אביגיל", תוך השוואה ביניהם והשוואת שניהם לספרים העוסקים באופן רדוד וסטריאוטיפי בעניין זה.

גבעת ווטרשיפ – ריצ'רד אדמס (מודן 2013)

קלאסיקה מסדרת "הרפתקה", סופרים מתרגמים קלאסיקה. מתרגם: יואב אבני.

תקציר וסיכום:

חבורת ארנבונים עוזבת את הארנבייה שלה ומחפשת מקום חדש להשתקע בו. הארנבונים יעברו הרפתקאות רבות עד שיגיעו למנוחה ולנחלה: הם יתמודדו עם דרכים קשות, עם סכנות ועם חתולים עצבניים. הם יגיעו בין השאר לארנבייה שהארנבים בה נהנים מחיים טובים, אבל נלכדים לפעמים במלכודות של בני אדם, מה ששובר את רוחם. הם יגיעו גם לארנבייה האכזרית של גנרל אשבל, שמשליט שלטון טרור דיקטטורי, וינסו לעזור לכמה מהארנבונים להיחלץ. הארנבונים גיבורי הספר יקימו ארנבייה משלהם, פתוחה לרעיונות חדשים ולהצעות של כל הארנבים. בנוסף, הם ישתדלו להתחבר עם בעלי חיים אחרים כדי לשתף איתם פעולה.

אף על פי שהספר ארוך ולא פשוט לקריאה, אפשר להבין מדוע "גבעת ווטרשיפ" זכה להצלחה אדירה ונחשב לקלאסיקה. אין ספק שהוא מעורר מחשבה מעמיקה בהיבטים רבים.

שלושה עניינים בולטים הופכים את הקריאה למשמעותית:

1. ההאנשה המוצלחת ואמינה של הארנבונים. מצד אחד, הם מדברים ביניהם ומתקשרים ברמה שארנבונים אמיתיים לא מתקשרים בה. מצד שני, הם עדיין לא ממש מבינים את בני האדם, ולא עושים דברים שארנבונים לא מסוגלים לעשות (חוץ מלדבר). לכל אחד מהארנבונים יש אופי משלו, אופי שבא לידי ביטוי היטב במהלך הספר ומעורר הערכה. אחרי קריאת הספר, קשה להניח שהקוראים יתייחסו לארנבונים בחייהם כאל בעלי חיים נחותים. הם יתייחסו אליהם כאל יצורים חיים עם אופי ורגשות, ואולי היחס הזה יקרין גם על היחס לבעלי חיים אחרים.

יש בספר כמה תיאורים קשים של קרבות ומלכודות, שלא קל להתמודד איתם. מצד אחד הם עלולים להיות קשים מדי לקריאה, מצד שני הם ממחישים את הסבל של חיות בטבע ובגלל בני האדם. דוגמא לכך אפשר למצוא בעמודים 138-139, אחרי שראש-גדול נלכד במלכודת ארנבים שהכינו בני אדם.

לחקר ספרות ילדים ונוער ולהוראתה

בקטע אחר, מתאר ארנבון איך בני האדם השמידו את הארנבייה הקודמת של הגיבורים, בעזרת רעל שהחדירו למחילות, כי רצו לבנות שם משהו. הסיפור שלו הוא למעשה תיאור עצוב ונורא של השמדה המונית. מומלץ לקרוא את עמודים 183-189 כדי להבין את מהות ההשמדה של הארנבייה, לדוגמא:

עמודים 185-186: "ראיתי את שלמון – זוכרים את שלמון? הוא יצא ממחילה ליד המשוכה – אחת שהם פספסו. מייד ראיתי שהוא הריח את החומר הזה. לא היה לו מושג מה הוא עושה. בני האדם לא הבחינו בו במשך כמה דקות ואז אחד מהם הצביע כדי להראות איפה הוא והילד ירה בו. הוא לא הרג אותו – שלמון התחיל לצרוח – ואחד מבני האדם הלך לשם והרים אותו והיכה אותו. אני באמת מאמין שהוא לא סבל מאוד בגלל שהסירחון טשטש אותו, אבל הלוואי שלא הייתי רואה את זה. אחר כך האדם עצר ליד המחילה ששלמון יצא ממנה. בשלב הזה האוויר המורעל בטח התפשט במנהרות ובמחילות מתחת לאדמה. אני יכול לדמיין איך זה היה שם"

לא פלא שבעמוד 276, כשהארנבונים הטובים מנסים לשכנע ארנבונים קשוחים לשחרר אותם מהשבי, הם אומרים: "חיות לא מתנהגות כמו בני אדם. אם הן חייבות להילחם, הן נלחמות, ואם הן חייבות להרוג, הן הורגות. אבל הן לא יושבות ומתכננות איך ניתן לקלקל ליצורים אחרים את חייהם ולפגוע בהם. יש להן ערכים כמו כבוד עצמי בין חיות."

2. סוג המנהיגות בספר: לוז הופך להיות מנהיג החבורה רק אחרי שהוא מגלה יכולת קבלת החלטות מוצלחת. מה שחשוב באמת הוא שיכולת קבלת ההחלטות הזאת לא מבוססת על החלטיות או על כישרון אישי, היא מבוססת על הקשבה לרעיונותיהם ולהצעותיהם של כל בני החבורה. למרות שלוז הוא המנהיג והמחליט האחרון, המנהיגות שלו מבוססת על נתינת מקום לכל בני החבורה, שיודעים שהם לא חייבים להסכים איתו ומותר להם להביע את דעתם.

בסוג מנהיגות כזה, אפשר להבחין שלמעשה כל אחד מבני החבורה הוא מנהיג בפני עצמו. חמישון אחראי לראיית העתיד, פטל אחראי לתחבולות מתוחכמות, ראש-גדול אחראי ליכולות פיסיות, שן-ארי אחראי לסיפור סיפורים, וכך הלאה. כולם בשביל אחד, אחד בשביל כולם, הארנבונים יודעים שהם צריכים לסמוך על עצמם וזה על זה, ולא רק על מנהיג אחד שיחליט הכול.

3. מורכבות הדמויות: אמנם מדובר בארנבונים, אבל הם מורכבים לא פחות מבני אדם. לכל אחד יש אופי ותכונות ייחודיות משלו, והם יודעים לגלות גם נחישות ותכונות אחרות בעצמם בעת הצורך. ראש-גדול הקשוח מגלה גם ערמוניות וחמלה. חמישון הקטן והפיזי מגלה גם אומץ, ולוז המנהיג יודע כאמור לתת את המנהיגות לאחרים. הארנבונים מעריכים את התכונות הייחודיות של כל אחד, ויחד עם זאת לא מקבעים את האחרים בראייה סטריאוטיפית, ונותנים להם גם לגלות תכונות אחרות.

בגישה מורכבת כזאת, לא מפתיע שגם בני האדם בספר מורכבים. אמנם הארנבונים נתקלו בדרך כלל בבני אדם שרצו לחסל אותם, אבל בעמוד 509 לוז הפצוע מקבל עזרה מילדה נחמדה שמנסה לעזור לו.

דיונים אפשריים בספר:

1. עניין היחס של בני האדם לבעלי חיים ראוי לדיון מעמיק בעקבות קריאה הספר הזה.
2. כמו כן הספר יכול להוות בסיס מצוין לדיון בהאנשה בכלל ובסוגי האנשה והפונקציות שלהם בפרט.
3. בנושא המנהיגות - מנהיגות כפעולה שהיחיד יכול לעשות כדי לשנות משהו בסביבתו, ולא דווקא כתכונה מובנית של מנהיג כמוביל ובעל כריזמה. כך שכל אחד מאיתנו יכול להיות מנהיג בפעולות שהוא עושה למען יצירת חברה טובה יותר או כדי לשנות משהו לטובה (בהבדל ממנהיגות שלילית כמובן).
4. דמויות מורכבות לעומת דמויות פשטניות וסטריאוטיפיות בטקסטים ספרותיים. זאת, כתשתית לדיון בנושא "האחר הוא אני" שספרים המתארים דמויות מורכבות עשויים לקדם.

בית מחוץ לבית – רוזמרי בול (שוקן 2012)

תקציר וסיכום:

דני בן ה-13 נאלץ להתחיל חיים חדשים. אביו המתעלל, אמור להשתחרר מהכלא בקרוב. דני, אמו ואחותו נאלצים לעבור תחת זהות בדויה לעיר אחרת, ולהיפרד מכל מה שהכירו ואהבו - החברים, סבא וסבתא, איכות החיים הטובה. עכשיו הם עומדים לחיות חיי עוני בעיר זרה.

דני כועס על אמו שהפרידה אותו מכל מה שהכיר ומתגעגע לאביו. הוא רוצה להאמין שאביו באמת מתחרט על מעשיו. דני מתקשה להשלים עם החיים בשם אחר בעיר אחרת, הוא מידרדר בלימודים, גונב ומתחבר עם טיפוסים מפוקפקים, ורק כלבו הנאמן מנחם אותו. בזמן שאמו מוצאת עבודה חדשה ואחותו מצליחה ליהנות מהחיים, דני נשאר ממורמר. לאחר שהוא פוגע בילד אחר ונעצר על ידי המשטרה, דני מבין שמהו צריך להשתנות. השינוי אכן מגיע בעזרת שכן מבוגר וחביב, נערה נחמדה ויועץ בית הספר, ובעיקר בזכות היכולת לדבר על הדברים.

ספר טוב על נושא חשוב, שעוסק בהשפעה שיש לבן משפחה אלים על המשפחה כולה. רוזמרי בול מתארת באמינות את החיים החדשים של בני המשפחה ואת התהליכים שהם עוברים. למרות הנושא הקשה מדובר בספר סוחף שקל להיכנס אליו וליהנות מקריאתו. יש בו אמנם קטעים קצת דידיקטיים, בעיקר בחסות יועץ בית הספר, אבל הם משתלבים בעלילה המעניינת, מה שגם שיועץ בית הספר נשמע נחמד ולא מטיף.

דיונים אפשריים בספר:

בנושא אלימות במשפחה וכן בנושא אופני התמודדות עם מצוקות בכלל. לדוגמה: דיון בשאלה למי כדאי ו/או אפשר לפנות בשעת מצוקה; דיון בחשיבותה של פנייה לעזרה או לפחות של הסכמה לקבלת עזרה.

המחברת של פייג' – לורה לי גולדג' (טל-מאי / ידיעות ספרים 2013)
רומן גרפי לנוער.

תקציר וסיכום:

פייג' עברה עם הוריה לניו יורק, ומרגישה בודדה וקטנה בעולם הגדול. כמו שהיא מעידה על עצמה: "אני סובלת מתסביך ג'יין אייר: נערה פשוטה ורגילה המקווה שמישהו יבחין כמה היא רבת רושם ויציל אותה מאלמוניותה". היא אוהבת את הוריה אבל מתקשה למצוא איתם שפה משותפת, ובבית הספר מרגישה לא שייכת. פייג' מתחילה לצייר את מחשבותיה וחיה במחברת הציורים שלה, מה שייצור את הרומן הגרפי שלפנינו, ובהמשך תתחבר עם נערה ושני נערים נחמדים מבית הספר, תרגיש טוב יותר עם עצמה ותלמד לבטא את עצמה דרך האמנות.

התהיות של פייג' מזכירות תהיות של בת נוער טיפוסית, והיא מאוד מודעת לעצמה. בחירת היוצרת להשתמש באיורים, יוצרת פרשנות ייחודית ויוצאת דופן להתלבטויות של גיל הנעורים.

פייג' למעשה מציירת בספר את חייה, והאיורים האלה מבריקים. למשל האיור שבו פייג' מתלבטת באיזו דרך ללכת בחייה ("אל תדאגי איך תיראה הדרך: פשוט לכי בה." עם איור שמראה נערה קטנטנה עומדת בשביל גדול שמתפצל לשבילים רבים), או זה שבו פייג' מתלוננת שאמה לא מדברת איתה בישירות ("היא כאילו חובשת מסכה של 'אני-תמיד-תמיד-שמחה'", עם איור שמראה את אמה של פייג' חובשת מסכה, ובעקבותיו שורה של איורים של אנשים עם מסכות

לחקר ספרות ילדים ונוער ולהוראתה

יותר מסיפור עלילתי, זהו רומן גראפי שמראה בצורה חזותית את התלבטויות גיל ההתבגרות, ועושה זאת בצורה מקורית ומרשימה כל כך שהקורא רוצה לעבור על האיורים מחדש שוב ושוב.

דיונים אפשריים בספר :

היכרות ובחינה של ז'אנר הקומיקס והרומן גרפי. אפשרית גם פעילות יצירה בעקבות הז'אנר. נושאים נוספים לדיון ושיחה - לחצים חברתיים וגיבוש זהותו של היחיד לעומתם.

לחקר ספרות ילדים ונוער ולהוראתה

ילדת הביצות – שיבון דואד (ספרית פועלים / הקיבוץ המאוחד 2012)
מסדרת "מפרש", סדרה לבני 16-18 בעריכת יחיעם פדן ואילין מוסקוביץ'.

תקציר וסיכום:

1981, צפון אירלנד. פרגוס הוא תלמיד כיתה י"ב, שיש כמה אירועים במהלך הספר שהוא מעורב בהם:

- פרגוס מוצא גופת נערה בביצת הכבול, נערה שמתה לפני כמעט אלפיים שנים.
- הוא לומד להכיר את המדענית שבאה לבדוק את גופת הנערה, ומתאהב בבתה הפרועה.
- הוא מתיידד עם חייל בריטי, ותוהה האם לעזור למחתרת האירית להעביר מעטפות מסוכנות.
- הוא לומד למבחני הבגרות, בתקווה לעבור אותם בהצלחה ולעזוב את צפון אירלנד כדי ללמוד רפואה.
- הוא לומד נהיגה עם דודו האהוב.
- אחיו ג'ו הוא אסיר פוליטי, חבר המחתרת האירית. הוא שובת שביתת רעב בכלא ביחד עם חבריו, ופרגוס ומשפחתו פוחדים שימות.
- פרגוס עוזר להוריו לטפל באחיותיו, בזמן שהוריו מודאגים ממצבו של אחיו, ותוהים יחד עם פרגוס האם הם צריכים לאלץ אותו להפסיק את שביתת הרעב, או לתמוך בו.

למרות ריבוי הפעילויות והאירועים בחייו של פרגוס, לא מדובר בספר הרפתקאות או במוחתן, אלא בספר אווירה על החיים כנער בצפון אירלנד המפולגת של שנות השמונים. העלילה איטית, פיוטית ואיכותית. הסיפור הוא לא רק סיפור מעניין, עם קצב ותיאורים שמכניסים את הקורא לצפון אירלנד של שנות השמונים, הוא גם סיפור שאפשר ללמוד ממנו משהו ולהשכיל.

שיבון דואד כותבת ברגישות את כל הדמויות בספר, ומקבלת אותן על היתרונות והחסרונות שלהן. יכולת הקבלה שלה מתבטאת גם ביחסה לסכסוך האירי-אנגלי, והיא מראה את הרבדים השונים של הסכסוך, כמו גם את המעגל הבלתי נפסק של האלימות. אלימות שהיא בו זמנית מיותרת והכרחית. כתוצאה מכך הסיפור אומר משהו לא רק על הסכסוך בצפון אירלנד, אלא על סכסוכים בכלל, על טבע האדם, ועל החשיבות שבהבנת הצד השני.

העלילה המשנית מספרת את סיפורה של הנערה שנמצאה מתה בביצת הכבול, ותוך כדי כך עוסקת בטבע האדם, בחיפוש המתמיד אחר אשמים גם כשאין אשמים, ובסכנה שבדעות קדומות.

הספר אולי מדבר על נערה שחיה לפני אלפיים שנה ועל נער בצפון אירלנד של שנות השמונים, אבל הוא נכון לכל מקום ולכל זמן, ואקטואלי במיוחד לישראל של היום. כאשר הכול משתלב בעלילה אמינה ורגישה על נער מתבגר, אפשר רק לשבח את היכולת של הסופרת לכתוב עלילה עם רבדים עמוקים כל כך בתוך ספר קריאה מעניין.

נושאים לשיחה:

עולים מתוך חוות הדעת בהקשרים השונים שצינו.

מכרות המלך שלמה – הנרי רידר הגרד (כתר 2011)

תקציר וסיכום:

קלאסיקת ההרפתקאות לנוער בהוצאה מחודשת. אלן קוטרמיין יוצא יחד עם שני ג'נטלמנים אחרים למסע באפריקה, בתקווה להגיע למכרות המלך שלמה – כל אחד מסיבותיו שלו. בדרכם הם יפגשו חום נורא, צמא כבד, חיות שונות שאותן יצודו באכזריות, וכמובן פראים טובים ורעים.

ספר הרפתקאות מסתורי ומלא אווירה, עם כמה וכמה חלקים ארכניים. הנרי רידר הגרד יודע לכתוב, הוא גורם לקורא לחוש את התחושות ולראות את המראות, יש לו הומור והוא בונה הרפתקאות מסמרות שיער. מצד שני, חלק מהקטעים בספר משעממים ומיותרים ומציקים את העריכה שעשתה הוצאת כתר.

כמו ב"בת מונטזומה" של הגרד, גם כאן היחס לילידים מורכב. הילידים הם פראים ושונים מהאדם הלבן מצד אחד, אך מהווים דמויות מורכבות ואף אציליות מצד שני. הגרד מכבד את התרבות המקומית, גם אם במסגרת הנחיתות הטבעית שלה, ויודע לבקר את האדם הלבן. בעמוד 25 מודגם היחס המורכב לפראים: "הכרתי את המשרת ג'ים שנלווה אליו. הוא בן שבט בצ'ואנה, צייד מוכשר ואדם נבון מאוד בהשוואה לילידים האחרים." יליד מוכשר ונבון, אך כמובן רק בהשוואה לילידים אחרים.

בעמוד 33 מסופר: "ומטפל בהם צייד זקן ששמו ג'ק, שנפגע קשה כל כך בירך מנקבה של תאו סיקוקוני, עד שאינו מסוגל עוד לצאת לצייד. אבל הוא מסוגל בהחלט לעדור ולנכש ולהשקות, כי הוא בן שבט גריקה. את בני שבט זולו, לעומת זאת, לא תצליחו לשכנע לעסוק בגננות בשום אופן. זוהי מלאכה שקטה, ועבודות שקטות הן הצד החלש שלהם." מצד אחד יש כאן סטריאוטיפים, מצד שני הוא מבדיל בין שבטים שחורים שונים, בזמן בו רוב הלבנים חשבו שכל השחורים אותו דבר.

אלן קוטרמיין, המספר והגיבור הלבן של הספר, נוטה לראות בילידים פראים נחותים ממנו, אך באותו זמן הוא יודע להעריך אותם ואת דעתם. מה שיותר מרשים הוא העובדה שאותם ילידים לא בהכרח רואים את עצמם נחותים מהלבנים, מעזים להתווכח איתם ופעמים רבות אפילו מוכיחים שהם צדקו והלבנים טעו. למעשה, אומבופה השחור הוא הדמות המרשימה ביותר בעלילה. הוא יודע לעמוד על שלו, לא רואה את עצמו נחות מהלבנים ולפי התיאורים והאירועים בספר אפשר להבין שהוא אכן לא נחות מהם. אומבופה מתגלה כבן לשושלת של מלכים, ומוכיח שמלך שחור לא נופל מג'נטלמן לבן.

אפשר להגיד שהספר חותר נגד עצמו. המספר הגיבור רואה את עצמו עליון לעומת הילידים השחורים, אבל בדיאלוגים ובעלילה רואים שהילידים לא מסכימים איתו בעניין הזה, והם מוכיחים את צדקתם.

דיונים אפשריים בספר :

הצגת המורכבות בין האדם הלבן והשחור, מעמדם השונה, ההתייחסות והתפיסה לגבי כל אחד מהגזעים (כפי שהיא מוצגת בספר) עשויה להיות קרקע פוריה לשיח עם התלמידים בהקשר של "האני הוא אחר".

בינתיים הכול בסדר – גארי ד' שמידט (טל-מאי / ידיעות ספרים 2013)
פרוזה-עשרה.

תקציר וסיכום:

דאג, תלמיד כיתה ח', עובר עם משפחתו לעיירה קטנה ליד ניו-יורק. גם אחרי המעבר אבא שלו ימשיך להתעלל בכל המשפחה, אחיו הפושע ימשיך להרביץ לו, ואמא שלו תמשיך להיות מסכנה ופאסיבית. לפחות אחיו הגדול נלחם בווייטנאם, אז עכשיו רק אבא שלו ואחיו השני מרביצים לו. מכאן המצב עוד עלול להידרדר, כי בני העיירה מתייחסים בזהירות לבני משפחה חדשה שבה אחד האחים הוא פושע קטן. לפעמים, דווקא כשהמצב נראה בלתי אפשרי, קורים דברים שנותנים תקווה. זה מה שקורה לדאג. הוא מכיר נערה נחמדה בגילו שלא מפחדת ממנו; הוא מתוודע לאיורים מרשימים של ציפורים בספרייה העירונית, ולומד לצייר אותן בעזרתו של ספרן חביב; מבין כל המורים והמנהל ששונאים אותו, הוא מוצא מורה אחד לפסיקה שמעריך אותו, ומבין שלפעמים מספיק אדם אחד שמאמין בך כדי להוציא ממך יכולות שלא ידעת שיש בך; ובמהלך הספר, כשאחיו יחזור נכה מווייטנאם, הפציעה שלו תאחד בין האחים.

על העטיפה נכתב שהסופר, גארי ד' שמידט, זכה פעמיים בפרס ניוברי. יש להבדיל בין ה-Newbery Honor, (אות ההערכה של ניוברי) שבו זכה הסופר לבין ה-Newbery medal, מדליית ניוברי שהיא הפרס הראשון. כשקוראים את "בינתיים הכול בסדר", אפשר להבין את אי הדיוק של העטיפה: גארי שמידט ראוי גם למדליית ניוברי.

הכתיבה של שמידט נפלאה. הוא מכניס את הקורא לתוך האווירה הנוראית של בית עם אב מכה, לתוך המועקה והפחד וחוסר היכולת לברוח, כמו שאומר אחיו של דאג בעמוד 172: "חשבת פעם איך זה לכעוס כל כך שבא לך... ואז משהו קורה, ואחרי זה כולם מסיקים שאתה כזה וככה תישאר תמיד, עד שאתה פשוט מחליט להיות כזה? אבל כל הזמן אתה חושב, אני אהיה כמוהו? או שאני כבר כמוהו? ואז אתה כועס עוד יותר, כי אולי אתה כמוהו. ואתה רוצה..."

"בינתיים הכול בסדר" מראה מבפנים את ההשפעה של אב אלים, ואיך היא הופכת את ילדיו לאלימים בעצמם. הוא מראה איך אפשר בקלות להפוך להיות כמוהו, אבל גם מראה איך אפשר להחליט להיות אחר, ואיך אפשר לצאת ממעגל האלימות.

המועקה שמשרה האב האלים שולטת בספר, אבל שמידט יודע להוסיף לה גם נקודות אור והומור, שהופכים את הקריאה למהנה ונותנים לגיבור תקווה. בניגוד לרוב ספרי הבעיה, שבהם יש בעיה אחת שבשיא הספר הגיבור מתגבר עליה ומאז הוא מאושר, ב"בינתיים הכול בסדר" יש מספר בעיות ומספר הישגים וכך עולה אמינותה של העלילה. הבעיות לא חולפות פתאום מעצמן, אבל הן מקבלות זוויות חדשות. מצד אחד דאג סובל מאב אלים, אחים אלימים, עיירה חדשה ומנוכרת ומורים לא נחמדים. מצד שני הוא מוצא עבודה שנותנת לו תחושת ערך עצמי ומגלה מורה שמאמין בו, חברים חדשים ואחוה מחודשת עם אחיו כשזה חוזר נכה מווייטנאם. גם נקודות האור בספר לא נשארות תמיד מושלמות: דאג מצליח בלימודים אבל כשהאלימות של אביו מידרדרת הוא מתקשה להתרכז בהם, הנערה שהוא אוהב חולה במחלה קשה ותושבי העיירה, שאיתם הסתדר יפה בהתחלה, מפחדים ממנו אחרי שאחיו נחשד בפשע.

בזכות העובדה שהעלילה לא מתרכזת רק בנושא אחד, שמידט מצליח לעסוק גם בנושאים שקרובים ללכם של בני נוער, כמו אהבה ראשונה, בית-ספר וספורט, וגם בנושאים גדולים יותר, כמו המלחמה בווייטנאם, אלימות במשפחה וכוחה של האמנות.

דיונים אפשריים בספר:
כל ההיבטים שהוזכרו לעיל.

לחקר ספרות ילדים ונוער ולהוראתה

כמו כן אפשר לדון בסוף הספר, שבו כמעט כל הדמויות נעשות לפתע נחמדות ומאושרות, בצורה קצת מוגזמת שהופכת ללא אמינה. חוסר האמינות בולט במיוחד כשאביו של דאג, שהתעלל בילדיו באכזריות, נעשה נחמד פתאום.

אפשר לדון בשאלה אם הסוף הטוב עלול אפילו להתפרש כסלחנות כלפי גברים מכים. אחרי שהתעלל בילדיו, קעקע בכוח על בנו בן ה-12 את המילים "תינוק של אמא", ולא הסכים לקחת את בנו הבכור לרופא שיציל אותו מעיוורון כי לא היה לו חשק לנסוע, מספיק שהוא יגיד משפט אחד נחמד ומיד אשתו תסלח לו על הכול.

אפשר לדון בדמותה של האם בספר, ולשאל האם היא מעוררת אי נוחות. היא פאסיבית, לא מנסה להגן על ילדיה, וכאמור ממשיכה לאהוב את בעלה ומוכנה למחול לו על הכול אחרי רגע אחד של נחמדות. ההתנהגות שלה עלולה להעניק לגיטימציה לאלימות, אבל בספר היא מצטיירת כדמות חיובית, שילדיה מוכנים לקבל מכות רק כדי שהיא תחיה בנחת.

בראייה רחבה, "בינתיים הכול בסדר" הוא ספר נהדר. כאמור, כדאי לעורר דיון ביקורתי בסיום שנבחר לו, מאחר שיתכן שהוא פוגע באמינותו ומעביר מסר בעייתי על הורים אלימים. לפיכך יש כאן הזדמנות לדון בעניין ספרותי וערכי זה ולאפשר לתלמידים להעלות רעיונות אחרים לסוף הספר שימשיכו את הקו האמין שאפיין את העלילה במהלך הספר.

י-י

ג'י-פי-אס – עלמה גניהר (עם עובד 2012)

תקציר וסיכום:

סיפורים קצרים על פליטים בישראל. כל סיפור עוסק בדמות אחרת, חלקן ממקלט לפליטים וחלקן דמויות ישראליות שמנסות לעזור לפליטים.

בין הסיפורים: "אשת השגריר", על אשתו של שגריר לשעבר של אריתריאה, אישה מתנשאת שרגילה לחיי תפנוקים ואיבדה הכול, ומתקשה להשלים עם חיי העוני שלה במקלט; "דברים נורמליים", על ישראלי שהחליט לעזור לאחד מילדי הפליטים במקלט ולא ממש יודע איך; "מעשה בחמישים שקלים", על ילדה מהמקלט שצריכה לתמרן בין אמה העצבנית, השכנה השנואה מהמקלט והעובדת הסוציאלית; "בין החוליות", על ישראלי שמנסה לעזור לפליטות שנזרקות מבאר שבע לתל אביב ומתקשה לעמוד בעומס; "עניי עירך קודמים", על זקן בודד שגר ליד המקלט, סובל מהרעש והלכלוך שבסביבה ומקנא בפליטים על התמיכה וחבילות המזון שהם מקבלים; "סופר אנילביץ'", על ילדה מהמקלט שמנסה להשתלב בחברת הילדות הישראליות בכיתה, ונאלצת לעזור לפליטה אחרת מהכיתה ששאר הילדות שונאות; "ג'י-פי-אס", על אישה ישראלית נשואה שלא משלימה עם העובדה שהעוזרת הפליטה שלה לא מודה לה כמו שצריך.

ספר מצוין. גניהר מצליחה לדלג על כל המלכודות האפשריות ולכתוב על הפליטים בלי להיגרר להכללות, רומנטיזציה או האשמות. הפליטים בספר הם לא אנשים טובים במיוחד, הם פשוט אנשים שנסיבות חייהם הביאו אותם למצב בלתי אפשרי, והם לא יודעים מה לעשות בקשר לזה. הישראלים שעוזרים להם הם לא מלאכים, הם פשוט אנשים שרוצים לעזור ולא יודעים מה לעשות בקשר לזה. הישראלים שכועסים על הפליטים הם לא אנשים רעים, הם פשוט אנשים עם בעיות משל עצמם שמשליכים אותן על הפליטים. גניהר מתארת את חיי הפליטים עם הרבה חמלה ומעט נחמות. כן, הם מסכנים, אבל הם לא בהכרח נחמדים. כן, צריך לעזור להם, אבל לא לגמרי ברור איך. היא מתארת היטב את המצב המורכב והבלתי אפשרי. הסיפורים אמנם קצרים, אבל הם מספיקים בשביל ליצור דמויות מלאות אופי, לטוב ולרע, ועלילות מלאות משמעות.

לחקר ספרות ילדים ונוער ולהוראתה

דיונים אפשריים בספר :
שלל דמויות של "אחרים", שהסיפורים מעודדים דיונים בהן והיכרות איתן.

הגנב הנדיב – יורם קניוק (ידיעות ספרים 2004)

תקציר וסיכום:

ספר המוגדר כספר נוער, וקניוק אף כותב בהקדמה: "סיפור זה נוער לצעירים מגיל שתים-עשרה עד שבע-עשרה פחות או יותר, כל האחרים מוטב שלא ינסוהו, לא להם הוא נועד." למרות הצהרת המחבר, הספר מתאים גם לתלמידי חטיבות עליונות ולמבוגרים.

נפתלי במבורגר הוא פקיד בנק אפור ומצליח, שעובד בבנק של הרמן. הרמן ואשתו היו לנפתלי מעין הורים מאמצים, לאחר שמשפחתו של נפתלי נספתה בשואה. נפתלי סובל מייסורי מצפון מכך שמשפחתו נשארה מאחור בזמן שהוא עלה לארץ, והוא לא הצליח לשכנע אותם לעלות איתו.

יום אחד גונב נפתלי חמש מאות אלף לירות מהבנק. הוא לא מסתיר את הגניבה, להיפך, הוא מספר עליה להרמן ואף מזמין את המשטרה, אבל הוא לא מוכן לגלות היכן הכסף. הוא רק מבטיח להם שהכול יסתדר בסוף. את הכסף מחלק נפתלי במעברות, שבהן נמצאים הפליטים האומללים שהגיעו מאירופה אחרי השואה, ביחד עם עולים מאסיה ומאפריקה. נפתלי, שתכנן את תכניתו לפרטי פרטים, משתף פעולה עם גורמים מפוקפקים במעברה כדי לחלק את הכסף מתחת לאפה של המשטרה. הוא לקח בחשבון גם את האיומים שיגיעו מגורמי פשע שרוצים חלק מהכסף, ומשתמש בהם כדי להגשים את תכניתו.

נפתלי יודע שהוא ישלם את המחיר על מעשיו. הוא יודע שתושבי המעברות, אלה שמודים לו עכשיו כל כך, יתרגלו לקבל מתנות וידרשו עוד ועוד. הוא יודע שהוא מאכזב את חבריו הטובים מהבנק. הוא יודע את כל הדברים האלה, אבל הוא חייב לעשות את מה שהוא עושה. מישהו חייב לעזור לאנשים האלה.

סגנון הכתיבה לא אחיד, ולעומת זאת התוכן מרתק לכל אורך הדרך. קניוק כתב ספר מבריק וגאוני, שייתכן שסגנון הכתיבה המסובך להבנה בהתחלה והגדרתו כספר נוער מנעו ממנו להיחשב ליצירת מופת. העלילה מעניינת כשלעצמה, ועליה נוספים עוד ועוד רבדים. השואה, פליטי השואה, רגשי האשם של הניצולים, העניים, העשירים, הפושעים, המשטרה, כולם משתלבים בספר בצורה יוצאת דופן, שמראה את המורכבות של הדברים. קשה למצוא ספר יותר מעורר מחשבה על החיים בישראל, לא רק של שנות החמישים בהן ממוקם הספר, אלא גם בישראל של ימינו.

נושאים אפשריים לדיון:

אפשר לדון בשאלה הנכבדה והמורכבת של צורות עזרה שונות לעניים (רחמים: צדקה ונדבה; זכויות: חוקי רוחה; עבודה לעומת קצבאות או תרומות - וכן הלאה)

כמו כן אפשר לדון בתפקיד הבנקים בחברה ובכלכלה, או בקפיטליזם לסוגיו השונים בכלל ולעומת שיטות כלכליות וחברתיות אחרות בפרט.

אחי פשוט – מארי-אוד מוראי (כנרת זמורה-ביתן 2011)

תקציר וסיכום:

אחיו בן ה-22 של קלבר בן ה-17 הוא מפגר, שכולם מכנים אותו "פשוט". אמם מתה, וכאשר אביהם רוצה להחזיר את פשוט למוסד שבו הוא סבל קשות בעבר, קלבר מחליט לקחת את פשוט תחת חסותו. זה לא קל: קשה לטפל במפגר בן 22 שמתנהג כמו ילד בן שלוש, מדבר עם בובת ארנב מרופטת, דורש תשומת לב תמידית ומביך אותך לפני אנשים. קשה גם למצוא דירה עם שותפים כשיש איתך אח מפגר. זה עוד יותר קשה כשאתה רק בן 17, מנסה להצטיין בלימודים וחולם על בנות.

קלבר ופשוט מוצאים חדרים בדירה עם ארבעה שותפים. השותפים מתקשים בתחילה להתמודד עם פשוט וההתנהגות המוזרה שלו. קלבר מתקשה לעמוד בעומס, ואביו לוחץ עליו להכניס את פשוט למוסד. אולם בהדרגה השותפים יגלו את הצדדים החיוביים של פשוט ובדרך ילמדו גם כמה דברים על עצמם.

הספר מבריק וזוהי ממש יצירת מופת. הוא כתוב בסגנון קליל לעומת התוכן הכואב שלו. הוא לא עושה לקורא הנחות - החלק הראשון שלו כואב, קשה ומתסכל. הקורא מבקש בלבו לצעוק לקלבר שיכניס את אחיו למוסד ויגמור עם זה. הוא אולי מצליח בקושי להתמודד עם אחיו, אבל הקוראים מתקשים להתמודד לא פחות ממנו.

אבל בדיוק כמו שפשוט נכנס בהדרגה ללב של כל מי שמכיר אותו, כך הספר נכנס בהדרגה ללב הקוראים. זה לא ספר קל, כי חוץ מפשוט גם שאר הדמויות רחוקות מלהיות מושלמות. אולם זאת בדיוק גדולתו של הספר. על אף העיסוק בטיפול במוגבלים, הספר אינו חינוכי או דידקטי אלא מראה את המציאות בגובה העיניים: טיפול במוגבל שכלית זה קשה ואנשים שעוזרים למוגבלים שכלית הם בעצמם לא תמיד מושלמים, אבל אם יש מספיק רצון טוב ועזרה, זה אפשרי. הטיפוח ההדרגתי של הקשרים בין הדמויות חכם, וההומור בספר הוא לא פחות ממבריק. ההרגשה של הקורא בסיום הספר היא של חוויה מטלטלת.

דיונים אפשריים בספר:

דיון מעמיק מתאפשר בעקבות קריאת הספר, בייחוד בהקשר של הטיפול והיחס למוגבלים שכלית במסגרת הנושא "האחר הוא אני: לפעמים אני דומה. לפעמים אני שונה. תמיד אני שווה".

פרויקט רוזי - גרהם סימסיון (אחזות בית 2013)

תקציר וסיכום:

לדון טילמן יש תסמונת אספרגר. היא עוזרת לו להיות יעיל, להצטיין בתור פרופסור לגנטיקה, לאכול נכון ולהתעמל בקביעות. לעומת זאת, התסמונת פוגעת בקשריו החברתיים. הוא מקובע בהרגליו וכמעט ואין לו חברים.

בגיל 39 דון מחליט למצוא בת זוג, ומתכוון לעשות זאת ביעילות הטיפוסית לו: הוא בונה שאלון של 16 עמודים כדי לסנן מועמדות לא מתאימות. המצב מסתבך כשהוא מתאהב במישהי שלגמרי לא עונה על הדרישות. רוזי היא ברמנית פרועה, מאחרת ומעשנת, כלומר לגמרי בלתי נסבלת מבחינתו, ובכל זאת דון נהנה בחברתה. השגרה שלו מתערערת, והקשר ביניהם לא יציב. האם זה ייגמר בחתונה?

הספר מהנה מאד לקריאה, כתוב בכישרון, בסגנון קליל ומשעשע. יש בספר יותר מצבים מחממי לב מאשר אירועים עצובים, וגם האירועים הפחות נעימים מתוארים בהומור.

בתור ספר קריאה, פרויקט רוזי הוא ספר מצוין. בתור ספר על גיבור עם תסמונת אספרגר, הוא עשוי לעורר גם דיון מצד הקוראים: המוזרויות והקשיים החברתיים של הגיבור הם המוקד העיקרי של הספר, אבל כשהוא רוצה לזכות בלבה של רוזי, הוא פשוט מחליט להתגבר עליהם, ועושה את זה בקלות מוגזמת.

"כל התקשורת החברתית הזאת, שאיני מורגל בה, נוסף על התקשורת עם רוזי, שיפרה את כישורי באופן דרמטי." דון צופה בסרטים כדי ללמוד על קשרים אנושיים ומשתפר במהירות. הוא אפילו משנה את לוח הזמנים הקבוע שלו בשביל להיות גמיש יותר.

דיונים אפשריים בספר:

לפי הספר, אפשר לחשוב שתסמונת אספרגר היא עניין קטן שאפשר להתגבר עליו בעזרת החלטיות ואימונים. במקום לקבל את דון כמו שהוא, עם המוזרויות הקטנות שלו, דון צריך להשתפר ואפילו להשתנות כדי שרוזי תרצה אותו. אמנם ידידתו הפסיכולוגית של דון אומרת לו בעמוד 256: "לשנות את עצמך כדי לענות לציפיות של מישהו אחר זה לא בהכרח רעיון טוב כל כך. אתה עלול לחוש ממורמר, בסופו של דבר. [...]. אם אתה באמת אוהב מישהו, אתה חייב להיות מוכן לקבל אותו כמו שהוא. אולי אתה מקווה שיום אחד הוא יתעורר ויעשה את השינויים מסיבותיו שלו." אבל זה לא משנה את העובדות: דון השתנה בשביל רוזי, ורוזי קיבלה אותו בזכות השינוי. רוזי עצמה לא היתה צריכה להשתנות, וגם לא ניסתה לשנות את ההרגלים הבעייתיים שלה כמו האיחורים והעישון. רוזי היא "בסדר", ודון הוא המקובע שצריך להשתנות.

הקביעה של מה נכון ומה לא נכון, כאילו השגרה הקבועה של דון היא בהכרח רעה, חוזרת גם במקרים אחרים בספר. זוג חבריו של דון, למשל, מנהלים נישואים פתוחים, אבל דון מבין שזה מפריע לאישה, ולכן מצליח בסוף הטוב לשכנע את הגבר להפסיק לקיים יחסים עם נשים אחרות. בדוגמא אחרת, במסגרת השינוי שעובר דון, הוא מחליט לוותר לסטודנט שהעתיק עבודה בפעם השלישית והיה אמור להיות מסולק מהאוניברסיטה. דון מבין שהסטודנט ידע את החומר ופשוט חשש להיכשל, ולכן דון מתגמש ומוותר לו, כדי שהקוראים יבינו שדון מסוגל עכשיו לראות את הדברים גם מנקודת המבט של מי שעומד מולו. אבל מי החליט שלהבין את האחר אומר שצריך לוותר לאנשים על מעשים כאלה?

ביקורות מעניינות:

עלית קרפ ב"הארץ": <http://www.haaretz.co.il/literature/whybestseller/.premium-1.2030273>

עמיחי שלו ב-ynet: <http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4376685,00.html>

הנכדה של מר לין – פיליפ קלודל (מודן 2012)

תקציר וסיכום:

מר לין הוא פליט זקן ממלחמת אזרחים במדינה במזרח אסיה. הוא מגיע בספינה לארה"ב עם נכדתו התינוקת, לאחר שכל משפחתו נהרגה בהפצצות. הוא לא יודע אנגלית, הוא לא מכיר אף אחד, הנכדה היא כל מה שיש לו. מר לין פוגש בפארק את מר בארק, אלמן שמתגעגע לאשתו ורוצה לדבר עליה. מר בארק ידבר, מר לין יקשיב. למרות שהם לא יודעים זה את שפתו של זה, הם יהפכו לחברים טובים. כאשר מר לין נלקח לבית אבות, או אולי בית חולים לחולי נפש, הוא לא יודע איך ליצור קשר עם מר בארק, אבל יעשה הכול כדי לפגוש אותו שוב.

ספר מיוחד ומרגש מאד על פליט שאיבד הכול, על אלמן שאיבד את אשתו, ואיך החברות ביניהם מספיקה כדי להחזיר את האופטימיות לחייהם. זה ספר קצר ותמציתי של 115 עמודים.

תיאור החברות המתפתחת בהדרגה בין שני הגיבורים יוצא דופן, כמו גם הסוף המפתיע של הספר. הדמויות והעלילה מעוררות קשת רגשות – החל מתיאורן העדין של התחושות של מר לין דרך המועקה שאחרי שליחתו לבית האבות וכלה במתח כשהוא מנסה למצוא את מר בארק.

דיון אפשרי בכל ההיבטים שצוינו לעיל.
לדוגמה: דיון בפליטי מלחמה ודרכים לקלוט אותם או לסייע להם
דוגמה נוספת: דיון בשאלת האשפוז הכפוי בבתי חולים פסיכיאטרים

סיפורים מממלכת הסכנה – ג'. ר. ר. טולקין (זמורה ביתן 2012)

ארבעה סיפורים של טולקין, שלושה מתוכם כבר יצאו בעבר בזמורה ביתן. עכשיו החליטו בהוצאה לאגד אותם ביחד.
זה ספר על אופי, כישרון וייחודיות של בני אדם: אנטי-גיבור שנאלץ להילחם למען תושבי הכפר שלו, אדם שמעדיף לעסוק באמנות למען האמנות ולא לנצל אותה מעשית, ומלך פיות שעובד בתור שוליית טבח. כלומר, הסיפורים מקבלים כל אדם כמו שהוא, עם הבחירות ועם היכולות שלו.

לחקר ספרות ילדים ונוער ולהוראתה

האיכר ג'יילס בן הכפר דון

האיכר ג'יילס מגרש במקרה ענק מהכפר שלו, הופך לגיבור בקרב תושבי הכפר ואפילו זוכה לכבוד מהמלך. ג'יילס מרוצה מהתהילה עד שמגיע לאיזור דרקון, וכולם מצפים מג'יילס להבריא את הדרקון. עכשיו ג'יילס לא כל כך מרוצה.

ג'יילס נאלץ לצאת להילחם בדרקון, בעזרתם של כלבו, סוסתו וחרב קסומה, כשאבירי המלך עסוקים מדי בנימוסים טובים. בסופו של דבר ג'יילס יהפוך לגיבור עוד יותר גדול, והדרקון יתחרט על היום שבו יצא לכפרו של ג'יילס.

הרפתקאות תום בומבדיל

מבחר שירים על הרפתקאות, הרפתקנים ומה שביניהם.

עלה מאת קטנוני

קטנוני הוא אדם שלא עושה הרבה ודוחה את היציאה שלו להרפתקאות. הוא מעדיף להשלים את תמונת הטבע שהוא מצייר. בשלב כלשהו הוא נאלץ לעזור לשכנו, סובל ממחלה, מאבד את התמונה שהוא מצייר – ואז מגלה עולם חדש שנובע מהתמונה שלו.

הנפח מווטון מייג'ור

על צעיר שעובד כשולית טבח כשהוא בעצם מלך הפיות, ועל האנשים הנדירים שהוא נותן להם את ההזדמנות לבקר בממלכת הפיות.

סיכום: ההומור נהדר, האווירה פיוטית במידה הנכונה (בסיפורים קצרים אין זמן לתיאורים פיוטיים ארוכים), הדמויות מלאות אופי, יש בסיפורים היבטים קטנים ויפים של החיים, ומעל הכול חיבה להרפתקאות. התשוקה להרפתקה טובה פשוט מתפרצת מסיפוריו של טולקין.

גיבורי הסיפורים הם אנטי גיבורים. בדומה להוביט, הם נהנים מהחיים הפשוטים שלהם ולא חולמים על הרפתקאות. אבל כשהרפתקה ניצבת בפתח דלתם, הם מגלים שהם יכולים לעשות דברים גדולים, ואפילו ליהנות מהם.

"הנפח מווטון מייג'ור" הוא סיפור על צניעות ועל היכולת לחלום.
 "עלה מאת קטנוני" הוא סיפור על אהבת הטבע ועל חשיבות האמנות לשם האמנות ולא רק מטעמים מעשיים.
 "האיכר ג'יילס מהכפר דון" מעולה בהומור הנהדר שלו וביחסים בין הדמויות.
 "הרפתקאות תום בומבדיל" הן שירי פנטזיה על הרפתקאות, שטובים בשביל מי שאוהב שירי הרפתקאות.

טוב עשו בזמורה-ביתן שאיחדו את הסיפורים בכרך אחד. הסיפורים מהווים הרחבה טובה למעריצי טולקין, ועונג בפני עצמו בשביל אלה שטולקין חדש להם, או בשביל אלה שלא אהבו אותו עד עכשיו.

בכי הג'יראפה – ג'ודי אורון (הקיבוץ המאוחד 2013)

לחקר ספרות ילדים ונוער ולהוראתה

תקציר וסיכום:

רומן המבוסס על סיפור אמיתי.

וודיטו היתה בת 12, ילדה אתיופית יהודייה, כשמשפחתה החלה במסע המפרך לארץ ישראל. המשפחה הגיעה אחרי תלאות רבות למחנה פליטים בסודאן, שבו חיכתה לעלות ארצה אך משם עניינים החלו להסתבך: הוריה של וודיטו נאלצו לעזוב אותה במחנה כי אביה חלה והיה צריך להגיע לישראל בדחיפות. וודיטו ואחותה הקטנה נשארו במחנה, עד שהיילים סודאנים גירשו אותן בחזרה לאתיופיה.

אחותה של וודיטו נשארה אצל בני משפחה באתיופיה, בזמן שוודיטו עברה לעיר גדולה כדי למצוא עזרה כדי לעלות לישראל. משלא מצאה, היא נאלצה לפרנס את עצמה בעבודות דחק ולישון בבית זונות, שבו גם נאנסה בקביעות על ידי חייל אכזרי.

לאחר שנתיים וודיטו הגיעה לעיירה אחרת, ובה המצב שלה לא היה טוב יותר, כשנאלצה לעבוד שנתיים כשפחה אצל אישה מנוכרת. בדיוק כשיהדותה נחשפה וחייה היו בסכנה, הגיעה אישה זרה לחלץ את וודיטו – ג'ודי אורון, שפועלת למען יהודי אתיופיה, וכתבה בספר הזה את סיפורה של וודיטה.

"בכי הג'יראפה" נקרא כמו ספר אימה. בכל מקום שאליו וודיטו מגיעה, היא נתקלת בשנאה, אונס, אלימות וטירוף כללי. בהנחה שהיא לא הגזימה בסיפורה, מפחיד לחשוב על התלאות שעברו היהודים באתיופיה, והספר מבהיר היטב את מצבם של היהודים שם.

ג'ודי אורון כותבת יותר כמו עיתונאית מאשר כסופרת. התיאורים שלה, המופיעים בגוף ראשון מפיה של וודיטו, ישירים ולא פיוטיים, לא מנסים לרגש אלא פשוט מספרים את הדברים כמו שהם. סגנון הכתיבה הזה מתאים לסיפור, כי הסיפור כל כך מסעיר שאין צורך לייפות אותו בכתיבה, פשוט צריך לספר אותו, וזה מה שוודיטו ואורון עושות.

"בכי הג'יראפה" הוא ספר חשוב שמציג באמצעות סיפור אמיתי את התלאות שעברו יהודי אתיופיה, ואת המצב הנורא ששרר באתיופיה, וגורם לקורא להעריך את העולים מאתיופיה שהצליחו להתגבר על הזוועות ולהמשיך בחיים בישראל.

דיונים אפשריים בספר:

אתיופים יהודים בדרכם לארץ, וקליטתם בארץ.
סגנון כתיבה עיתונאי לעומת סגנון ספרותי.

הבודהה בעליית הגג – ג'ולי אוטסוקה (פן / ידיעות ספרים 2012)

תקציר וסיכום:

סיפורן של קבוצת נשים יפניות צעירות שהגיעה לארה"ב בתחילת המאה שעברה, על מנת להינשא לגברים יפנים שעבדו שם.

הספר כתוב כולו בגוף ראשון רבים, בניסיון לתת קול לכל אותן נשים יפניות ולחוויה הכוללת שעברו. גם אם לכל אחת היה סיפור שונה, היה ביניהן הרבה מן המשותף. הספר מתאר את הקשיים העצומים שעמדו בפני אותן נשים – ההסתגלות לארץ זרה הרחוקה גיאוגרפית ותרבותית, הנישואין החפזים שבוססו לעיתים על שקרים רבים ועל דרישה לאינטימיות כפויה, ניצול, עבודת כפיים מפרכת וקשיים נוספים הקשורים למאורעות ההיסטוריים של התקופה. ספר לא קל לקריאה. הכתיבה בגוף ראשון רבים גורמת להכללות רבות, למרות הניסיון לפרט מקרים פרטיים רבים ככל האפשר. כך נוצר הרושם הכללי שהגברים היפנים היו בני זוג מנוכרים ואף אכזריים, למרות שחלקם היו דווקא נחמדים, ונוצר הרושם הכללי שהמקומיים הלבנים היו גזענים ומתנשאים, למרות שחלקם ניסו באמת לעזור. מצד שני, הכתיבה המכלילה הזאת מצליחה להציג תקופה שלמה וחווית חיים שלמה של נשים רבות. בסופו של דבר, אם הסופרת היתה כותבת רק על אישה אחת, הקוראים היו נשארים עם הסיפור שלה ושלה בלבד, וממנו הם היו עלולים להכליל על נשים אחרות. בזכות הכתיבה ברבים, לקוראים יש תמונה שלמה יותר, גם אם לא מושלמת.

השליש האחרון של הספר, בעמודים 89-138, מספר על גירוש היפנים למחנות המעצר, והוא ראוי לדיון מיוחד משום הוא קטע ספרותי המבריק. אוטסוקה מתארת את התחושות של היפנים לקראת הגירוש, בזמן הגירוש ואחריו, ולא פחות חשוב, היא מתארת גם את התחושות של השכנים האמריקאים, שראו את שכניהם היפנים נאלצים לעזוב. החלק האחרון תופס הכול בצורה מרשימה, ומלמד לא רק על תקופה מסוימת בהיסטוריה, אלא גם על טבע האדם. הספר ראוי לקריאה בכל מקרה, והשליש האחרון שלו הופך אותו גם לחשוב לקריאה.

דיונים אפשריים בספר:

דיון בשאלה העקרונית בדבר ההחלטה לגרש את היפנים אזרחי ארה"ב למחנות מעצר בתקופת מלחמת העולם השנייה (יש גם סרטים העוסקים בשאלה זו ואפשר להקריןם במקביל)

דיון בקשיים הכרוכים בהגירה למדינה זרה ולא מוכרת

דיון בנושא הנישואים עם כלות ממדינות זרות, נשים שמוכנות או נאלצות להתחתן למען חיים שנחשבים טובים יותר

בהנאה,

ד"ר חנה לבנת וצוות מרכז ימימה.